

Turkish Journal of Shiite Studies

ISSN: 2687-1882 Cilt | Volume: 4 Sayı | Issue: 2 Aralık | December 2022

'Sâhibü'l-'Urve' Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yazdî ve Taklîd Konusundaki Görüşleri

'Sâhibü'l-'Urve' Muhammad Qâzım Tabâtabâî Yazd and Its Opinions on Taqlid

Nizamettin Ergüven | <https://orcid.org/0000-0002-4807-7635> | n.erguven@mersin.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Fıkıh Anabilim Dalı, Mersin/Türkiye
Assist. Prof., Mersin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Fiqh, Mersin, Türkiye

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 14.12.2022

Kabul Tarihi | Date Accepted: 26.12.2022

Yayın Tarihi | Date Published: 31.12.2022

DOI: <https://doi.org/10.48203/siader.1218762>

Atıf/Citition: Ergüven, Nizamettin. "'Sâhibü'l-'Urve' Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yazdî ve Taklîd Konusundaki Görüşleri". *Turkish Journal of Shiite Studies* 4/2 (Aralık 2022): 247-283. doi: 10.48203/siader.1218762

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanır.

Copyright & License: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the **CC BY-NC 4.0** license.

İntihal: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siader> mailto: turkishshiiestudies@gmail.com

Abstract

Muhammed Kazım Yazdi is considered one of the greatest representatives of the Sheikh Ansari line, one of the late Imami/Jafari scholars. Besides his mystical personality, he also stands out with his political fatwa against the occupation of the Islamic World by non-Muslims. He was known as "Sahibu'l-'Urve" in the eyes of Jafari scholars because of his work in which he dealt with the subjects of furû fiqh under the name of *el-'Urvetü'l-vuskâ*. *el-'Urvetü'l-vuskâ* is the work in which Yazdî deals with the subjects of fiqh concisely in 3260 issues. What makes this work different is that it is based on the text of every Jafari scholar who has taken the first step towards being a mujtahid in the madhhab from the time it was written. For this reason, it is considered among the works on which the most annotations and annotations have been made recently. The first of these is the sixteen-volume commentary made by Muhsin al-Hakîm, who was considered the greatest mujtahid of the Iraqî geography and the entire Shia world at the time. One of the main reasons behind this reputation of the book is that it explains the issues from general to specific in a certain systematic way with short concise sentences. This book is not a proprietary book. The continuation of the catechism tradition is a book. One of the features that distinguishes this book from the books written before it is that it includes the issues related to taqlîd/mukallîd/mukalled, which were previously included in the usûl fiqh books, as the first subject of the catechism, since it is one of the issues that every mukallîd should know. The first subject that the ilmihal / istiftaat books written after this book, based on the method of this book, was the subject of taqlîd / mukallîd / mukelled. He summarized his views on taqlîd in 72 issues. He re-presented his own opinion on the criteria previously expressed by the 'ulama about taqlîd by operating it in a systematic way. In this respect, many works in the form of commentary were written by Jafari scholars, based only on the imitation part of the book. It will be better understood when the general study is taken into account that Qazım Yazdî's work, *el-'Urvatu'l-vuskâ*, and especially the subject of taqlîd at the beginning of the book have a special place in the sect.

Keywords: Fiqh, Qazım Yezdî, 'Urvatu'l-Vuskâ, İjtihad, Taqlîd.

Öz

Muhammed Kâzım Yezdî (öl. 1337/1918), son dönem İmami/Caferî âlimlerinden Şeyh Ensari çizgisinin en büyük temsilcilerinden kabul edilir. O, ilmi ve tasavvufî kişiliğinin yanında İslam dünyasının gayr-i müslimler tarafından işgaline karşı verdiği siyasi fetvasıyla da öne çıkmaktadır. *el-'Urvetü'l-vuskâ* adıyla furû fikhın konularını işlediği eseri nedeniyle Câferî âlimleri nezdinde "Sâhibü'l-'Urve" ismiyle tanınmıştır. *el-'Urvetü'l-vuskâ*, 3260 mesele halinde Yezdî'nin fikh konularını veciz şekilde işlediği eserdir. Bu eseri farklı kılan husus, yazıldığı dönemden şu ana kadar, mezhepte müctehîdliğe ilk adımı atan her Câferî âlim tarafından fikhî meseleler işlenirken onun metninin esas alınmasıdır. Bu nedenle son dönemde üzerine en çok şerh ve haşiye yapılan eserler arasında kabul edilir. Zamanında Irak coğrafyası ve tüm Şîa dünyasının en büyük müctehîdi kabul edilen Muhsin el-Hekîm tarafından yapılan on altı ciltlik şerh bunların başında yer alır. Kitabın belli bir sistematik içerisinde meseleleri genelden özele efradını cami kısa öz cümlelerle anlatması bu şöhretinin arkasındaki en başta gelen sebeplerden biridir. Bu kitap müdellel bir kitap değildir. İlmihal geleneğinin devamı bir kitaptır. Bu kitabı, öncesinde yazılan kitaplardan ayıran özelliklerinden biri de daha önce usûl-i fikh kitaplarında yer alan taklîd/mukallîd/mukalled ile ilgili meseleleri her mukallîdin bilmesi gereken meselelerden biri kabul ettiği için ilmihalin ilk konusu olarak yer vermesidir. Bu kitaptan sonra yazılan ilmihal/istiftaat kitapları bu kitabın yöntemini esas almış, ilk inceledikleri konu taklîd (mukallîd/mukelled) konusu olmuştur. Yezdî, taklîd konusundaki görüşlerini 72 meselede özetlemiştir. Taklîd hakkında daha önce mezhep içi ulema tarafından dile getirilen ilkelere kendi kanaatini sistemli bir şekilde işleyerek yeniden sunmuştur. Bu yönüyle sadece

kitabın taklîd bölümü esas alınarak, Câferî âlimler tarafından birçok şerh kaleme alınmıştır. Onun taklîd konusundaki görüşlerini şekillendiren ifadeleri şu şekilde özetlenebilir: Mükellef yaşına gelen her mukallîdin kendine bir müctehîd seçmesinin vacip; bir müctehîdi taklîd etmeden ibadet ve muamelat konusunda işlediği amelleri batıl; yeni taklîde başlayan mükellefler vefat eden değil, yaşayan bir müctehîdi ancak taklîd edebilirler; mukallîd, ancak müctehîdler arasında a'lem bildiği müctehîdi taklîd edebilir. Mezhep içerisinde Kâzım Yezdî'nin, *el-'Urvetü'l-vuskâ* eserinin ve özellikle kitabın başındaki *taklîd* babının özel yeri olduğu çalışmanın geneli göz önüne alındığında daha iyi anlaşılacaktır. Yazıldığı tarihten günümüze kadar taklîd konusunda Câferî camiada yazılan eserler bu eserin yöntemini takip ettiği için ilk başvurulacak eserlerden biri konumundadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Kâzım Yezdî, el-'Urvetü'l-Vuskâ, İctihâd, Taklîd.

Giriş

Câferî/İmamiyye/İsnâ'aşeriyye mezhebi Şîa ekolünün diğer mezhepleri olan Zeydiyye ve İsmailiyye'ye göre günümüzde müntesibi en fazla olan mezhep kabul edilir. Oluşumundan günümüze kadar çeşitli evrelerden geçerek sistemleşmiş ve kendine has usûl ve fıkıh külliyyatını oluşturmuştur. Bu mezhep, on iki imam arasından daha çok İmam Câfer'in rivayetlerine dayandığı için Câferî/Câferîyye; on iki imamın hayatı, rivayetleri ve görüşleri esas alınarak oluşturulduğu için İmâmiyye/İsnâ'aşeriyye olarak isimlendirilmiştir.¹ Mezhebin oluşumunda, sistemleşmesinde, yayılmasında ve yerleşmesinde bazı âlimler öne çıkmaktadır. Bunlar arasında Şeyh Müfîd (öl. 413/1022-23), Şerif el-Murtazâ (öl. 433/1041-42) ve Şeyh Tusî (öl. 460/1056-57) en başta gelenlerdir. Akabinde Hille ekolünün temsilcileri olan İbn İdris el-Hillî, Muhakkık el-Hillî ve 'Allâme el-Hillî (öl. 726/1326) gelir. Bunları Cebel-i 'Âmil ekolünden Şehîd-i Evvel (öl. 786/1384) ve Şehîd-i Sâni (öl. 966/1559) takip eder. Ahbârîlere² karşı verdiği mücadele sonucu, onların Câferî medreselerinde hâkimiyetine son veren Vâhid Behbehânî (öl. 1206/1791) ile öğrencileri Bahru'l-'Ulûm (öl. 1212/1791), Kâşifülgitâ (öl. 1228/1813), Hasan el-Cevâhirî (öl. 1266/1850) ve Şeyh Ensârî (öl. 1281/1864) gelir. Şeyh Ensârî, usûl ve fıkıh alanına getirdiği yeniliklerle günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Ondan sonraki ulema usûl ve

¹ Mustafa Öz, *Başlangıcından Günümüze Şîlik ve Kolları* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 61-64,75; Aynı mlf. "Şîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2004), 29/111-114; Ethem Ruhi Fıçlalı, "İsnâaşeriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 23/142-147.

² Ahbârîler, en büyük temsilcisi Muhammed Emin Esterâbâdî (öl. 1033/1623) ile Câferî medreselerine hâkim olup yaklaşık bir buçuk asır süren hâkimiyetlerine Vâhid Behbehânî (öl. 1205/1750) ve öğrencileriyle son verilen; istinbâtta ahbârî (haberleri/hadisleri/rivayetleri) esas alıp Kur'an'ın zâhiri, icma ve akıl gibi diğer temel olarak kabul edilen masâdirü'l-istinbât'a karşı çıkan ve dolayısıyla ictihâdi meşru kabul etmeyen topluluk olarak bilinir. Bk. Murtazâ *Mutahharî, Mecmûa-i Âsâr* (Tahran: Sadra Yayınları, 1372), 20/168-169; Ahbârîler hakkında geniş bilgi için bk. Nizamettin Ergüven, *Tarihi Gelişimi Çerçevesinde Câferî Usûlünde İctihâd Teorisi* (Malatya: Evin Yayınları, 2021), 129-137.

füruda onun çizgisini sürdürdüğü için onun bir nevi öğrencisi kabul edilir. Araştırmaya esas aldığımız “Sâhibü’l-‘Urve” Muhammed Kâzım Yezdî (öl. 1337/1918) de bu çizginin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Ondan sonra bu çizgi Muhsin el-Hekîm (öl. 1389/1970) ve Ebû’l-Kâsım el-Hûî (öl. 1992) ile günümüze kadar devam eder.³

Bu çalışmada öncelikle Yezdî’nin hayatı, ilmi ve siyasi kişiliği, daha sonra en önemli eseri olan *el-‘Urvetü’l-vuskâ*’dan bahsedilecektir. Bu eserin Câferî ulema arasındaki yerine değindikten sonra, son başlık olarak eserin ilk bölümünü oluşturan “et-Taklîd” babındaki görüşlerine değinilecektir. Câferî ulemanın taklîd konusundaki genel kabul gören görüşlerini efradını cami şekilde ortaya koyan ve kendisinden sonra gelen ulemanın yöntem açısından takip ettiği bu eserin “et-Taklîd” babının asıl metni ve çevirisi - önemine binaen ve okuyucuya da fikir verme babından- çalışmaya eklenecektir.⁴

1. Muhammed Kâzım Yezdî’nin Hayatı, İlmî ve Siyasî Kişiliği

Müellifin hayatını tümüyle müstakil olarak ele alan kitaplar yok denecek kadar azdır. Onun hayatı genel olarak Câferî âlimlerin hayatını konu alan tabâkât türü eserlerde, kitapları üzerine yapılan şerhlerin mukaddime bahislerinde, müstakil makalelerde ve Câferî fıkıh tarihi üzerine yapılan çalışmalarda konu edinilmiştir.⁵

Asıl adı Muhammed Kâzım b. Abdulazim Tâbâtabâî el-Yezdî’dir. Nesebi Seyyid İbrahim el-Ğamr b. el-Hasan el-Müsennâ b. Hasan b. Ali b. Ebi Tâlib’e dayanır. Hicri 1252/1839’de İran’ın Yezd şehrine bağlı Kisneviye köyünde doğmuştur. Eğitim hayatında, mukaddime/mübtedi derslerini Yezd şehrindeki Donmar Medresesinde; Arapça alet ilimlerini zamanın hocalarından Hasan b. Muhammed İbrahim el-

³ Kâmil Selmân el-Cebûrî, *Seyyid Kâzım Yezdî sîretühü ve edvâu ‘alâ merci’iyyetihi ve mevâkifihî ve vesâikihî’s-siyâsiyyeti* (Kum: Zevî’l-Kurbâ, 1385), 99.

⁴ Bk. Ek-1 ve Ek-2.

⁵ Muhammed Kâzım Yezdî’nin hayatı, kişiliği, tedrisi, siyasi hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Muhsin Abdulkerim el-Emin el-‘Amilî, *A’yânü’ş-Şî’a* (Beyrut: Dâru’t-Te’aruf li’l-Metbû’at, 1402), 10/43-44; Ağâ Bozorg et-Tahrânî, *Tabakâtü a’lâmi’ş-Şî’a* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1430/2009), 17/71-74; Muhammed Mehdî el-Mûsevî el-İsfehânî, *Ahsenü’l-vedî’a fi terâcim-i meşâhîr-i müctehid’ş-Şî’a evi’l-bâkiyâtü’s-sâlihâti fi tetmîm-i revdâti’l-cennât* (Kum: Müessetü Türâsi’ş-Şî’a, 1437), 1/155-159; Muhammed Emin en-Necefî, *Ulema-i fi rıdvânillâh* (Yemen: İntişârâtî’l-Hüseyn, 1430/2009), 337-342; Cebûrî, *Seyyid Kâzım Yezdî*, 15-471; Muhammed Hâdî el-Emînî, *Ricâlü’l-fikr ve’l-edeb fi’n-Necef hilâl-ı elf’am* (Necef: Metbu’atü’l-Edâb, 1384/1963), 285; ‘Abdurrahîm ‘Akîkî Behşâyîşî, *Fukahâyi namdâr-ı Şî’a* (Kum: Kütübhanê Ayetullah Mer’âşî Necefî, ts.), 351-356; Rıza Ramazan Nergisî, “Ayetullah Seyyid Muhammed Kâzım Yezdî ve Meşrûti”, *Feslnâme Âmûze* 5 (1383), 282-302; Muhammed Hırzûddin, *Maarifü’r-ricâl fi teracimi’l-ulema ve’l-üdeba*, (Kum: Mektebeti Ayetullahi’l-Uzma el-Mar’âşi en-Necefî, 1405), 2/326-327; Mirza Ali Müderris Tebrîzî, *Reyhânetü’l-edep fi teracimi’l-ma’rûfîn bi’l-künyeti ve’l-edeb*, (Kum: Kitpürüş Hiyam, 1374), 6/391-392.

Erdugânî'den (öl. 1315/1897) okudu, medreselerde orta seviye sayılan "Sath"⁶ kısmında usûl ve fıkıh derslerini Ahund Hâdî b. Mustafa (öl. 1308/1890) ve Ahund Zeynelabidin 'Akdâyî'den okudu. Yezd şehrinden sonra eğitimine Meşhed'de devam etti. Burada birçok hocadan fıkıh, usûl, felsefe, astronomi ve matematik derslerini okudu. Daha sonra Isfahân'da ilmi çalışmalarını sürdürdü. Burada zamanın büyük âlimlerinden Muhammed Bâkır el-İsfehânî (öl. 1301/1884) ve onun oğlu Ağa Necefi diye bilinen Muhammed Takî (öl. 1332/1914) ile Şeyh Hasan Şîrâzî el-Kummî'den (öl. 1336/1918) ders aldı. Medresede baş müderris seviyesine ulaştı.⁷

Kâzım Yezdî, 1281/1864 tarihinde Isfahan'dan Necef'e gitmiş, 1337/1918'de vefat edene kadar bu şehri çalışmaları için merkez edinmiş ve Necef'te birçok ulemanın dersine katılmıştır. Bunlar arasında Razi en-Necefi (öl. 1290/1873) ve zamanının mercî-i taklîdi Muhammed Hasan eş-Şîrâzî (öl. 1312/1894) vardır. Necef'teki tedrisatın baş müderrisi o zaman *Kifâyetü'l-usûl* eserinin müellifi Ahund Kâzım Horâsânî'di (öl. 1329 /1911). Onun birçok öğrencisi aynı zamanda Kâzım Yezdî'den de ders almaktaydı. Zamanın taklîd mercileri olan Ahund Kâzım Horasanî ve Muhammed Taha Necefi'nin (öl. 1323/1905) ölümleriyle birlikte Câferî dünyanın tek taklîd mercîi Kâzım Yezdî oldu.⁸

Necef'te birçok alanda faaliyetlerde bulundu. Birçok yapı inşa etti. Günümüzde dahi onun adıyla bulunan medrese, misafirhane, hamam ve çarşı vardır.⁹ Öğrencileri arasında 328 kişinin ismi geçer. Bu öğrencileri arasında şu isimler öne çıkmaktadır: Safâî diye bilinen Ahmet Hansârî (öl. 1405/1984), *ez-Zerîa ilâ tesânîf-i Şîa* ile *Tabakâtü a'lâmî's-Şîa* adlı eserin müellifi Âğâ Bozorg-i Tahrânî diye tanınan Muhammed Muhsin (öl. 1389/1970), *el-Murâcât* adlı eserin müellifi Abdülhüseyn Âl Şerefüddîn el-Mûsevî el-'Amilî (öl. 1387/1968), Mirzâ İbrâhim eş-Şîrâzî el-İstihbânâtî (öl. 1380/1975), Kum ilimler havzasının kurucusu kabul edilen Abdülkerîm el-Hâirî el-Yezdî (öl. 1355/1936), Yezdî'nin oğlu Muhammed Tabâtabâî el-Yezdî (öl. 1367/1949), son yüzyılda tüm Caferîler'in ortak büyük taklîd mercîi kabul edilen Hüseyin Tabâtabâî el-Burücerdî (öl.

⁶ Câferî ilim havzalarında eğitim ve öğretim üç seviyede yapılmaktadır. Birinci seviye, "mukaddimât (hazırlık) seviyesi" diye adlandırılır ve genellikle alet ilimleri denilen sarf, nahiv, mantık ve belagat okutulur. Bu seviye öğrencinin durumuna göre üç-dört yıl sürmektedir. İkinci seviye ise "sutuh (üst düzey-lisans) seviyesi" olarak isimlendirilir ve öncelikli olarak fıkıh usûlü ve fıkıh dersleri okutulur. Bunların yanında isteğe bağlı olarak tefsir, hadis usûlü, rical ilmi, kelam, felsefe, hikmet, irfan, tarih ve ahlak dersleri de okutulmaktadır. Bu dönem beş-yedi yıl sürmektedir. Üçüncü aşama ise "dersü'l-haric veya behsü'l-haric (mastır-doktora) devresi" olarak adlandırılır ve öğrenciye ictihâd edebilme becerisi kazandırma amaçlanır. Hoca belli bir kitaba bağlı kalmadan çeşitli kitap ve kaynaklarda yayılmış olan delillere dayanarak görüşlerini ispatladığı için "haric dersleri" diye meşhur olmuştur. Bu devre ortalama sekiz-on yıl sürmektedir. Bkz. Öz, *Şîilik ve Kolları*, 280-284. Ayrıca bkz. İran'ın Dini Medreselerinde Tahsil Sistemi Nasıldır?, www.islamquest.net (Erişim tarihi: 12.12.2022); Ergüven, *Câferî Usûlünde İctihâd Teorisi*, 15.

⁷ Cebûrî, *Seyyid Kâzım Yezdî*, 19-20.

⁸ Bk. Cebûrî, *Seyyid Kâzım Yezdî*, 97-98; Kâzımî, *Ahsenü'l-ved'â*, 156; Hırzûddin, *Ma'arifü'r-ricâl* 2/326-327; Nergisî, "Ayetullah Seyyid Muhammed Kâzım Yezdî ve Meşrûti", 282-285.

⁹ Cebûrî, *Seyyid Kâzım Yezdî*, 152-156; Behşâyîşî, *Fukahâyi namdâr-ı Şîa*, 353.

1380/1961); Muhammed Hüseyin el-Fîrûzâbâdî (öl. 1345/1927), *Aslu's-Şîa ve usûlihâ* müellifi Muhammed Hüseyin Kâşifü'l-Gıtâ (öl. 1373/1954), *Müstemsekü'l-'urveti'l-vuskâ* sahibi Muhsin Tabâtabâî el-Hekîm (öl. 1348/1977), Muhammed Hüccet el-Kevhekmerî el-Yezdî (öl. 1372/1952), Hasan Tabâtabâî el-Kummî (öl. 1366/1947), Cemâleddin el-Mûsevî el-Gulpeygânî (1377/1957), Muhammed Takî el-Hansârî (öl. 1371/1951), Abdurresûl el-Cevâhirî (öl. 1387/1967), *Makâlâtü'l-usûl* müellifi Ziyâuddin el-İrâkî (öl. 1361/1942), el-Hâc Âğâ Hüseyin Kummî (öl. 1366/1947) Yunus Erdebilî (öl. 1377/1957) ve Abdülkerîm Zencânî (öl. 1388/1968).¹⁰

Birçok telif ve tasnif eseri kaleme alan Kâzım Yezdî'nin eserleri arasında ilk sırayı *el-'Urvetü'l-vuskâ* almaktadır.¹¹ Bazı eserleri de *el-'Urve*'nin tekmiyesi babından yazmıştır. Bu esere daha sonra ayrıntılı olarak değinilecektir. Onun eserlerini usûl-i fıkıh, fîrû-i fıkıh, amelî risaleler ve tasavvuf üst başlıkları altında toplamak mümkündür. Usûl-i fıkıh konusunda Şeyh Ensarî'nin usûl eseri üzerine kaleme aldığı *Hâşiyetü ferâidi'l-usûl* eseri ile usûlün birçok konusu üzerine kaleme aldığı *Ta'addül ve't-tercih*, *el-İstishâb*, *Hücciyetü'z-zann*, *Risâletü fî ictima'î'l-emr ve'n-nehî* adlı eserleridir. Fîrû-i fıkıh alanında; *Hâşiyetü 'alâ mekâsibi's-Şeyh Ensarî*, *Hâşiyetü 'alâ necâti'l-'ibâd li's-Şeyh Sâhibü'l-Cevâhir*, *Hâşiyetü 'alâ enîsi't-tüccâr li Molla Mehdî el-Nerâkî*, *Hâşiyetü 'alâ't-tebsireti li'l-'Allâme el-Hillî*, *Risâletü fî mücnizâti'l-merîd*, *Risâletü fî irsi'z-zevc mine's-semenî ve'l-'akâr*, *Mecme'u'r-resâil* ile *Kût lâ yemût* eserlerini kaleme almıştır. Mukallîdler için risâle/ilmihal türünde kaleme aldığı eserleri; *Hâşiyetü 'alâ'c-câmi'i'l-'Abbâsî li's-Şeyh Behâuddin el-'Amilî*, Farsça olarak kaleme aldığı *Tarîkü'n-necât*, *es-Suâl ve'l-cevâb*, *Zehîratü's-Sâlihîn*, *Mesâlikü'l-hidâye*, *Müntehabü'l-ahkâm*. Tasavvuf ve münacat türü eserleri ise; *es-Sahîfetü'l-Kâzimiyye* ve Farsça olarak kaleme aldığı *Bostânü'n-niyâz*'dir.¹² Görüldüğü üzere onun eserleri daha çok Câferî âlimler tarafından daha önce kaleme alınan eserler üzerine yazdığı şerh ve haşiye türü eserlerdir.

Siyasi anlamda Kâzım Yezdî'nin hareketli bir hayatı vardır. Sömürgeci devletlerin İslam dünyasına musallat olduğu dönemde yaşadığı için onlarla mücadelede büyük çabalarından bahsedilir. Irak coğrafyasını İngilizler, İran'ın kuzeyini Ruslar, Libya'yı İtalyanlar işgal etmeye başladığında, Kâzım Yezdî bunlara karşı bir duruş sergilemiştir. Onun özellikle İtalyanlar'ın Libya'yı işgale başladığı zaman verdiği cihâd fetvası tarihe kayıt olarak düşmüştür. Bu fetvası zamanında büyük yankı uyandırmıştır. İngiliz işgaline karşı başlatılan direnişte büyük oğlu Muhammed Yezdî'yi de şehit vermiştir.¹³

¹⁰ Necefi, *Ulema-i fî rıdvânillâh*, 338-339.

¹¹ Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yezdî, *'Urvetü'l-vuskâ cemâ'atü'l-müderrişîn* (Kum: Müessestü'n-Neşri'l-İslâmî, 1417), 13-60.

¹² Cebûrî, *Seyyid Kâzım Yezdî*, 138-152; Tahrânî, *Tabakatü a'alâmi's-Şîa*, 72; Necefi, *Ulema-i fî rıdvânillâh*, 340; Behşâyîşî, *Fukahâyi namdâr-ı Şî'a*, 352; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edep*, 6/391-392.

¹³ Cebûrî, *Seyyid Kâzım Yezdî*, 199; Necefi, *Ulema-i fî rıdvânillâh* 340; Behşâyîşî, *Fukahâyi namdâr-ı Şî'a*, 355.

Bu cihâd fetvasının metni şu şekildedir:

“Bu günlerde Avrupa devletlerinden İtalya gibi devletler Trablusgarb’ı (Libya), Rusya İran’ın kuzeyini, İngilizler ise İran’ın güneyi/İrak’ı işgal etmekte. İslam büyük tehlikelerle, yok olmayla karşı karşıya kalmıştır. Arap ve İranlı tüm Müslümanların, düşmanı İslam memleketlerinden dışarı çıkarmaları vaciptir/fazdır. Müslümanların canları ve mallarıyla İtalya kuvvetlerini Trablusgarb/Libya’dan, Rusya’yı ve İngilizler’i İran/İrak coğrafyasından çıkarmaları gerekir. Bu İslam’ın en mühim farzlarından. İnşallah bu iki İslam memleketi (Libya-İran/İrak) haçlıların hücumlarından Allah’ın yardımıyla güvende olurlar.”¹⁴

1907-1908 yıllarında İran’da gerçekleşen Meşrutiyet hareketine karşı bir duruş sergileyen Yezdî, bu harekette bulunanların dine karşı olan söylem ve düşüncelerini gerekçe göstererek bu harekete muhalif olanların safında yer almıştır. Öğrencileriyle yaptığı bir konuşmada: “Meşrutiyet hareketinin geleceğini karanlık görüyorum. Bunlar İslamiyet ve din âlimlerine merhamet etmeyeceklerdir. Bir gün gelir bunlar âlimlerin başlarından sarıklarını çıkarıp bir kenara iteceklerdir,” diyerek meşrutiyet hareketi için endişesini ifade etmiştir.¹⁵

2. ‘Urvetü’l-Vuskâ Eseri

Bu eser Kâzım Yezdî’nin en önemli eseri olarak kabul edilir. Eserde konuların veciz bir şekilde efradını cami, sistemli, mesele mesele şeklinde rakam verilerek işlenmesi dikkatleri üzerine çekmiştir. Câferî araştırmacılarından Muhakkık Damad, bu yöntemle daha önce 1876’de Osmanlı’da Hanefî fihî esas alınarak kaleme alınan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* metninin yazıldığını, bu yüzden Ayetullah Yezdî’nin *el-‘Urvetü’l-vuskâ’yı* *Mecelle’ye* karşı Câferî fihîni “arz-ı endam” (gövde gösterisi/onun seviyesinde veya daha iyi olduğunu göstermek) için kaleme almış olabileceğini iddia etmiştir.¹⁶

Bu kitapta taklîd, tahâret, namaz, zekât, humus, oruç, hac, icâre, mudârebe, daman (kefâlet), nikâh ve vasiyet konularını toplam 3260 mesele halinde işlemiştir. Bu yönüyle kullanımı kolay olmasından dolayı çok beğenilmiştir. *Necâtü’l-‘ibâd* adıyla 1322’de Necef’te basılmıştır. *Ğâyetü’l-kusvâ* adıyla Abbas Kummî (öl. 1359/1940) tarafından Farsça’ya tercüme edilmiştir. Yezdî, hayatının sonunda riba, ‘iddet, vekâle, hibe, vakıf, kaza konularını müdellel şekilde işlediği, *Tekmiletü’l-‘urvetü’l-vuskâ* adıyla *el-‘Urve’nin* tamamlayıcısı olarak bir cilt daha eklemiştir.¹⁷ Daha önce Caferî ulema

¹⁴ Bu fetva *Mecelletü’l-‘İlmi’n-Necefîyye* 6/2, (1 Zilhicce 1329/ 23 Teşrîn-i Sâni 1911), 284-285 sayfalarında “Beşârü’l-‘Uzma” başlığıyla yayınlanmıştır. Cebûrî, *Seyyid Kâzım Yezdî*, 199.

¹⁵ Bk. Cebûrî, *Seyyid Kâzım Yezdî*, 161-195; Nergisî, “Ayetullah Seyyid Muhammed Kâzım Yezdî ve Meşrûti”, 285-297; Kâzımî, *Ahsenü’l-vedî’a*, 156-158; Kerim Uçar, *Şia Âlimleri* (İstanbul: Alulbeyt Yayıncılık, 2012), 1/401-402.

¹⁶ Mustafa Muhakkık Dâmâd, “Tahavvûlât-ı İctihâd-ı Şî’î der Karn-i Mu’assır; Hovze hâ, Mekteb hâ ve Reveş ha-yı Fikh-ı Seyyid Muhammed Kâzım Tabâtabâi Yezdî” 15/59 (1391), 30-31.

¹⁷ ‘Amilî, *A’yânü’ş-Şî’a*, 10/43; Kâzımî, *Ahsenü’l-vedî’a*, 158.

fıkıh konularında tarihi süreç içerisinde medreselerde esas aldıkları, takip ettikleri, üzerine birçok şerh ve haşiye yazdıkları metinler, Muhakkık Hillî'nin *Şerâ'î'u'l-İslâm*'i ile 'Âllame el-Hillî'in *Tebîrâtü'l-edille*'si olmuştur. Câferîler'de bu halkanın son eseri Kâzım Yezdî'nin *el-'Urvetü'l-vuskâ*'sıdır. Bu konumunu hâlâ korumaktadır.¹⁸ Sünnî camiada Hanefîler'deki *Kudûrî/el-Kitâb/el-Muhtasâr* ve *el-Hidâye* metinleri, Şâfiîler'de *el-Minhâc* metni gibi Câferîler'de bu fıkıh metinleri tarihi süreç içerisinde medreselerde takip edilegelmiştir.

Normalde *el-Urve*'nin yazıldığı tarihe kadar Câferî camiada müctehîd/ayetullahi'l-uzmâ/merci-i taklîd seviyesine gelen her âlim tarafından mukallîdleri için kaleme aldıkları *risale-i ameliye/ilmihal* kitapları *tahâret* konusuyla başladılar.¹⁹ Bu eserle birlikte ilmihal kitaplarında ilk konu olarak *taklîd* konusu işlenmeye başlanmıştır.²⁰ Bunun sebebi taklîd konusunun sıradan halkın da bilmesi gereken konu olarak kabul edilmesidir. Kitabın birinci meselesinde mükellefleri müctehîd, mukallîd ve muhtâd olarak ayıran Yezdî, her mukallîdin kendisine bir müctehîd seçmesi gerektiğine değinmiş, ondan sonraki meselelerde bu mukallîdin hangi şartlara sahip âlimi, nasıl, neye göre, hangi usûl ve yöntemler çerçevesinde taklîd etmesi gerektiği hususuna değinmiştir. Süreç içerisinde daha sonra bu eserin sadece *taklîd bahsi* esas alınarak müstakil kitaplar kaleme alınmıştır. Bu tür kitaplarda usûl-ı fıkıh konusu olan *ictihâd* hakkında bilgi verildikten sonra *el-Urvetü'l vuskâ* eserinin başında geçen taklîdle alakalı 72 mesele tek tek ele alınarak ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bu eserlere örnek olarak el-Hu'î'nin ve Rıza es-Sadr'ın *el-İctihâd ve't-taklîd* adlı eserleri ile üç cilt halinde basılan Sâdık eş-Şirâzî'nin *el-İctihâd ve't-taklîd* adlı eseri zikredilebilir.

el-Urve'nin üzerine birçok şerh ve haşiye yapılmıştır. Şerhlerde müdellel olarak konular geniş açıklamalar yapılarak işlenmiştir. Haşiyelerde ise müctehîd seviyesinde olan âlimlerin *el-Urve*'nin metnini esas alarak Yezdî ile aynı düşündüğü konularda bir açıklama yapmaksızın, katılmadığı konuda ise kendi görüşünü metnin yanına kaydetmek usulüyle oluşturulmuştur. Bu konuda ilk geniş şerh Yezdî'nin aynı

¹⁸ Ğulâm Murdâgulf Zevâre, "Ayetullah Seyyid Muhammed Kâzım Yezdî Fakih Dâneşver ve Merc-i Mücâhidperver", *Ayine-i Pezûheş*, 23/5-6 (1391), 133-134; Muhakkık Dâmâd, "Tahavvülât-ı İctihâd-ı Şî'î der Karn-i Mu'assır; Hovze hâ, Mekteb hâ ve Reveş ha-yı Fikh-ı Seyyid Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yezdî", 29-30.

¹⁹ Örnek olarak daha önce bu konuda en meşhur olan şu iki esere bk. Ebu'l-Kasım Necmüddîn Ca'fer b Hasen b Ebî Zekeriyâ Yahyâ Muhakkık el-Hillî, *Şerâ'î'u'l-İslâm fi mesâ'il-i helâl ve'l-harâm* (Beyrut : Dârü'l-Edva, 1983); Cemaleddin b Yusuf b. Ali b. Mutahhar el-Hillî, *Tebîrâtü'l-müteallimin fi ahkâmiddîn* (Beyrut: Müessesetü'l- A'lemi'l-Metbû'ât, 1404/1984).

²⁰ Halil Işlak, "İmamiyye Şîasin'da Merc-i Taklîd Seçimi", *Bilimname* 26/2 (2018), 356-357; Karşılaştırma için bk. Yezdî, *'Urvetü'l-vuskâ*, 13-60; Muhsin Tabâtabâî el-Hekîm, *Müstemsakü'l-'urvetü'l-vuskâ* (Lübnan: Daru lhyâi't-Türâsi'l-'Arâbiyye, ts.), 1/6-109; Mustafa el-Humeynî, *Tahrîru'l-'urvetü'l-vuskâ* (Kum: Müessesetü Tanzîm ve Neşri Esâr el-İmâm Humeynî, 1418),1/9-35; Ebü'l-Kâsım b Ali Ekber b Haşim Musevi el-Hûî, *Minhâcü's-sâlihîn* (Kum: y.y, 1410), 20-22.

zamanda öğrencisi olan Muhsin el-Hekîm tarafından *Müstemsekü'l-'urveti'l-vuskâ* adıyla on altı cilt olarak basılan eserdir.²¹ Daha sonra Ayetullah Ebu'l-Kâsım el-Hûî'nin *el-'Urve* üzerine yaptığı derslerden, Mirzâ Ali Ğurevî Tebrîzî, Murtazâ Burûcerdî ve Muhammed Takîy Hûî adlı öğrencileri tarafından tahrir usûlü kayıt altına alıp ayrı ayrı telif ettikleri eserlerdir. Hûî'nin öğrencilerinden Mirzâ Ali Ğurevî Tebrîzî'nin tahrîri *et-Tankîh fî şerhi'l-'urvetü'l-vuskâ*, Murtazâ Burûcerdî'nin *el-Mu'temed fî şerhi'l-'urvetü'l-vuskâ*, Muhammed Takî Hûî'nin ise *Mebâniyi'l-'urvetü'l-vuskâ* adıyla basılmıştır.²² Üçüncüsü, Ayetullah Ali Penâh İştahardî'nin *Medârikü'l-'urvetü'l-vuskâ* adıyla basılan şerhtir.²³ Dördüncü olarak Muhammed Bâkır es-Sadr'ın *Hâşiyetü 'urvetü'l-vuskâ* adıyla basılan şerhtir. *el-'Urve* üzerine günümüze kadar birçok haşiyeye kaleme alınmıştır. Bu haşiyelerden bazıları toplu halde *Havâşiyi'l-'urvetü'l-vuskâ* adıyla basıldığı gibi müstakil olarak *Hâşiyetü'l-'urvetü'l-vuskâ* adıyla basılmışlardır. *el-'Urve* üzerine haşiyesi meşhur olan müellifler arasından şunlar zikredilir: Ali b. Bâkır b. Muhammed Hüseyin el-Cevâhirî (öl. 1340), Muhammed b. Muhammed Bâkır Fîrûzâbâdî (öl. 1345), Mirza Hüseyin en-Nâînî (öl. 1355), Abdülkerim el-Hâirî (öl. 1355), Âğâ Ziyâuddin el-İrâkî (öl. 1361), Ebû'l-Hasan Mûsevî el-İsfahânî (öl. 1365), Muhammed Rıza Âl Yâsîn (öl. 1370), Muhammed Muhsin Kâşifülgitâ (1373); Hüseyin Tabâtabâî el-Burûcerdî (öl. 1380), Mirzâ Hüseyin eş-Şirâzî (öl. 1382), Ahmed Huvansarî (öl. 1405) Ruhullah Mûsevî el-Humeynî (1409), Muhammed Rıza el-Gulpeyganî'dir (öl. 1414). Ayrıca yukarıda şerhleri olan el-Hûî ve Muhsin el-Hekîm'in *el-'Urve* üzerine ayrıca haşiyeleri de vardır.²⁴

3. Kâzım Yezdî'nin Taklîd Konusundaki Görüşleri

Kâzım Yezdî, yukarıda da geçtiği üzere *el-'Urvetü'l-vuskâ* adlı meşhur eserinin ilk konusunu taklîde ayırmıştır.²⁵ Ondan önce bu yöntemi kullanan bir Câferî âlimin olmadığı da genelin kabulüdür. Araştırdığımız kadarıyla Sünni camiada fıkıh alanında tarihten günümüze yazılan kitaplarda da taklîd konusu ilk konu olarak işlenmemiştir. Taklîd ve icthâd konuları usul-i fıkıh ilminin konuları arasında işlenmeye devam etmektedir. Bunun en büyük sebebi muhtemelen konunun avamın bilmesi gereken zaruri ilimlerden kabul edilmemesi ve Câferî ulemanın taklîd konusunda kabul ettiği

²¹ Hekîm, *Müstemsekü'l-'urveti'l-vuskâ* (Lübnan: Daru İhyâi't-Türâsi'l-'Arâbiyye, ts.).

²² Ayetullah Hûî'nin bu eserleri ve diğer eserleri hakkında geniş bilgi için "Müessesetü İmam el-Hûî", <http://www.al-khoei.us.books>. (Erişim tarihi: 07.12.2022)

²³ Muhakkık Dâmâd, "Tahavvûlât-ı İctihâd-ı Şî'î der Karn-i Mu'assır; Hovze hâ, Mekteb hâ ve Reveş ha-yı Fikh-ı Seyyid Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yezdî", 35-37.

²⁴ Muhakkık Dâmâd, "Tahavvûlât-ı İctihâd-ı Şî'î der Karn-i Mu'assır; Hovze hâ, Mekteb hâ ve Reveş ha-yı Fikh-ı Seyyid Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yezdî", 35. İsmi geçen ulemanın tüm haşiyelerini 6 cilt halinde bir araya getiren eser için bk. Muhammed Kâzım Yezdî, *Urvetü'l-vuskâ cemâ'atü'l-müderrişîn* (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1417).

²⁵ Yezdî, *Urvetü'l-vuskâ cemâ'atü'l-müderrişîn*, 11-63.

“yaşayan müctehîdi taklîd etmenin vâcipliği” ilkesinin Sünnî ulema tarafından kabul görmemesidir.²⁶

Câferî âlimlere göre on iki imam müctehîd değildir. Onların söz fiil ve takrirleri sünnet delilinin bir parçası olarak görülmektedir. Mutlak müctehîd derken mezhepte müctehîd seviyesinde kabul edilenlerdir.²⁷ Câferî mezhebinin müctehîd seviyesindeki âlimleri aynı mezhebin genel çatısı altında birleşseler de kendi içinde farklı düşüncelere sahip olduğu konular da mevcuttur. Bu konuda müstakil eserler de kaleme alınmıştır.²⁸ Onlara göre müctehîd olanın başkasını taklîdi caiz değildir. Müctehîd seviyesindeki bir âlimin, diğer âlimler böyle düşünüyor ben de böyle düşünüyorum, demesi kabul edilmez. Onun o müctehîdin görüşünü niçin kabul ettiğini ve niçin kabul etmediğini deliliyle birlikte vermesi gerekir, yoksa müctehîd değil mukallîd kabul edilir.²⁹

Yezdî, *el-‘Urvetü’l-vuskâ* eserinin taklîd babında, taklîdi terim olarak ibadet ve muamelatla alakalı konularda belli bir müctehîdin sözüyle amel edip ona bağlanma olarak tanımlar (10. mesele). Mükelleflerin ibadet ve muamelatla alakalı konularda ya müctehîd/müftü/merci-i taklîd, ya mukallîd ya da muhtâd (ihtiyatla amel eden)³⁰ olmasının vacip (1. Mesele) olduğunu belirtmektedir.

Yezdî’nin taklîd babında işlediği ve her mukallîdin bilmesi gerektiğine inandığı konuları şu meseleler muvacehesinde işlediği görülmektedir: ihtiyatla amel etmenin keyfiyeti ve gerekliliği, hangi hususlarda taklîdin caiz olmadığı, taklîdin ne olduğu, ölen müctehîdin taklîd edilip edilmeme konusundaki kriterler, a’lem (en bilgili âlim) olan müctehîdin kim olduğu ve onu taklîd etmenin keyfiyeti ve gerekliliği, müctehîd olmayan kişiyi taklîdin durumu, müctehîdi tanıma yolları, ilimde aynı seviyede olan a’lemlerin bulunması durumunda yapılması gerekenler, taklîd edilmesi gereken müctehîdde/müftüde bulunması gereken sıfatlar, müctehîd olmadığını sonradan öğrendiği kişiyi taklîd eden mükellefin durumu, mükelleflerin taklîd etme

²⁶ “Câferîler’de ictihâd kapısı açık mıdır, yoksa kapalı mıdır?” sorusunun cevabı konusundaki tartışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Nizamettin Ergüven, “Câferî Âlimler Açısından İctihâd Kapısının Açık Olduğu İddiasının Tahlili”, *1.Uluslararası Arslantepe Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, Edt. Elif Özdoğlar - Ramil Aliyev, 18-19 Eylül 2021 (Ankara: İksad Yayınevi 2021), 176-187.

²⁷ *Mutahharî*, Mecmûa-i Âsâr, 20/179; Mehdi Muhakkık, “Ayetullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991) 4/244; Geniş bilgi için bk. Ergüven, “Câferî Âlimler Açısından İctihâd Kapısının Açık Olduğu İddiasının Tahlili”, 176-187.

²⁸ Örnek olarak bk. Cemaleddin b Yusuf b. Ali b. Mutahhar el-Hillî, *Muhelefü’ş-Şî’a fi ahkâmi’ş-şer’â* (Kum: Müessesetü’n-Neşri’l-İslamî, 1413)

²⁹ İmamların ictihâdi ve onlar dönemindeki ictihâd hakkında geniş bilgi için bk. Ergüven, *Câferî Usûlünde İctihâd Teorisi*, 85-101

³⁰ İhtiyat, bir şeyin aklen ve şer’an vacip veya haram olduğu hakkında şüphe olduğunda mükellefin vacip şüphesi olanı, menfaat ihtimalinden dolayı yapmayı; haram şüphesi olanı, zarar ihtimalinden dolayı terk etmeyi tercih etmesi olarak tanımlanır. Mirzâ Ali Mişkînî, *Istilâhâtü’l-usûl mu’zami ebhâsîhâ*, (Kum: Defterü Neşri’l-Hâdî,1413), 42.

zorunluluğunun sınırı, mukallîdin taklîd ettiği müctehîdin görüşünün değişmesi halinde yapılması gerekenler, aynı anda bir konuda bir müctehîdi başka bir konuda ise diğer bir müctehîdi taklîdin (taklîdde tecezzi) durumu, mukallîdin müctehîdin fetvasına ulaşma yolları, mukallîdin bir müctehîdi taklîd etmeksizin yaptığı amellerin durumu, a'lem olan müctehîdi taklîd etmenin zarureti, taklîd edilen bir müctehîdin ölmesi halinde mukallîdin yapması gerekenler, acil cevap beklenen bir meselede a'lem müctehîde ulaşma sorunu oluştuğunda yapılması gerekenler, usûlü'd-din ve usûlü'l-fıkh konularında taklîdin durumu, önceki görüşünden vazgeçmiş müctehîdin yeni görüşünü mukallîdlere bildirme zarureti, adalet vasfını yitiren müctehîdin durumu, müctehîdin fetvasının tam anlaşılama durumunda yapılması gerekenler. Yezdî, taklîd babında kısa ve öz olarak bu konuları bir mukallîdin anlayacağı dilden aktarmaya çalışmıştır. Bu konularda genel olarak daha önce yaşamış Câferî âlimlerden bazılarının görüşlerini paylaştığı görülmektedir.³¹

Yezdî'nin taklîd konusunda sıraladığımız meseleleri şu üç başlık altında toplamak mümkündür: mevâridü't-taklîd (taklîde konu olan meseleler), mukalled (müctehîd/merci'u't-taklîd/merci'/müftî/fakih)³² ve onunla alakalı meseleler, mukallîd (taklîd eden) ve onunla alakalı meseleler. Çalışmada, Yezdî'nin bu konularla alakalı taklîd babında savunduğu görüşlerine değinilmeye çalışılacaktır.

3.1. Mevâridü't-Taklîd (Taklîde Konu Olan Meseleler)

Yezdî, sadece ibadet ve muamelat ile ilgili konularda taklîdin olabileceğini kabul eder. O, namazın ve orucun farziyeti gibi zarûriyât-ı dîniyye olan konularda (6. mesele), Yüce Allah'ın ve ahiretin varlığına iman gibi usûlü'd-dini ilgilendiren konularda, haber-i vahidin hücciyeti gibi usûlü'l-fıkh ile ilgili konularda taklîdi caiz görmez. Her mukallîdin bu konularda yakîn ile hareket etmesi gerektiğini savunur. Ayrıca müctehîdin bilmesi gereken ilimlerden sarf ve nahiv ile ilgili konularda; örfi, luğavi meselelerle ilgili istinbatta bulunmuşsa taklîdi caiz görmez (67. mesele). Yezdî, vacipler/farzlar ile haramlar, müstehaplar, mekruhlar ile mubahlar ile ilgili konularda taklîdin vacip olduğunu savunur. İster ibadetler ister muamelat konularında ister adiyat konularında olsun her fiilin hükmünün bilinmesini vacip olarak görür (29. mesele).

Yezdî'nin burada saydığı konular, Câferî ulema tarafından konu ile ilgili eserlerde zikredilenlerle aynıdır denilebilir. Söz konusu eserlerde de bu konular itikad ve

³¹ Bk. Ebul Kâsım el-Hûî, *el-İctihâd ve't-Taklîd* (Kum: Dâru'l-Hâdî, 1410); Rıza es-Sadr, *el-İctihâd ve't-Taklîd* (Kum: İntişârâtü Defterü Teblîğât, 1415); Abdülhâdî Fedlî, *et-Taklîd ve'l-ictihâd* (Beyrut: Merkezü'l-Fikr, 1428/2007)

³² Caferî âlimler tarafından ictihâd seviyesindeki âlimler için müctehid, merci'u't-taklîd, merci', müftî, fakih terimleri tarih boyunca farklı olarak kullanılmıştır. Günümüzde daha çok merci-i taklîd ve ayetullahî'l-uzma terimleri kullanılır. Bu sıfatların hepsi biri diğerinin yerine kullanılmıştır. Bk. Fedlî, *et-Taklîd ve'l-ictihâd*, 65; Muhakkık, "Ayetullah", 4/244. Yezdî taklîd babında bu sıfatlardan genelde müctehid ve müftî sıfatlarını kullanmaktadır.

zarûriyât-ı dîniyye üst başlıkları altında sıralanmaktadır.³³ Mecelle’nin 14. maddesine geçen “Mevrîd-i nassda (herhangi mes’ele ki, onda nass-ı şâri’ vârid olmuştur, o nassın hilâfına olarak), ictihâda (müctehidlerin ictihâd etmelerine) mesâğ (cevâz-ı şer’î) yoktur.” kaidesi Câferî âlimlerce de kabul edilmiştir.³⁴

3.2. Mukallîd (Taklîd Eden)

Yezdî bu terimi, müctehîd olmayan ve bir müctehîdi taklîd etmesi gereken mükellef için kullanır. Mukallîd olanları avam ve ehl-i hibre (müctehîdin a’lem olduğunu bilecek kadar ilim sahibi olup müctehîd seviyesinde olmayanlar) diye ikiye ayırdığı görülmektedir. Bu her iki sınıftan olanların da bir müctehîdi taklîd etmesini vacip kabul eder. (1, 7 ve 17. mesele). Başka bir ifadesinde de “Ehl-i ilim bile olsa müctehîd dışında başkasını taklîd caiz değildir. Çünkü ehl-i ilim dâhil, müctehîd dışındakilerinin bir müctehîdi taklîd etmesi vaciptir,” (19. mesele) diyerek aynı düşüncesini dile getirmiştir.

Yezdî, net bir ifade ile “Avamın taklîde ve ihtiyata başvurmadan yaptığı amel batıldır” demektedir (7. mesele). Bu net ifadenin Câferî âlimler arasında dile getirilmesinin Yezdî’yle başladığı iddia edilir.³⁵ Bu ifadenin “Avamın bir müctehîdi taklîd etmesi vaciptir“ sözünün zorunlu bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü vacib/farz olan bir hükmün yerine getirilmemesi haliyle günah/haram sonucunu doğurur. Haram olan da aynı zamanda batıl olduğundan, kıyasın bir sonucu olarak taklîdsiz bir amel de batıl olur.³⁶

Bu bağlamda Yezdî, mukallîd eğer süresini bilmediği kadar uzun zaman ibadetini taklîdsiz yaptığını öğrenirse, nasıl yaptığını hatırlıyorsa, vakaya veya taklîd edeceği âlimin görüşüne uygunsa bir sıkıntı olmaz. Ama uygun değilse ihtiyata karşılık berâeti³⁷ tercih ettiğini bildiği meselelerde ibadetlerini kaza etmesi gerekir. Eğer bu

³³ Muhammed b. Mekkî ‘Amilî Şehid-i Evvel, *el-Kavâid ve’l-fevâid* (Kum: Kitapfuruşe Müfid, ts.), 1/319; Hasan el-Cevâhirî, *Devru’l-İctihâd* (Kum: Mecme’u’l-‘Alemlî Ehlî’l-Beyt, 1425), 73; Muhammed, *el-İctihâd ve’t-taklîd*, 209-210;

³⁴ Bk. Komisyon, “Nukâti’l-İltikâ evi’t-Takrîb fi’l-İctihâd ve’t-Taklîd Beyne’l-Mezâhib”, *Merkezu’l-Buhûsi ve’d-Dirâsâti li Mecm’a’i’t-Takrîb Beyne’l-Mezâhibi’l-İslâmiyye, Risâletü’s-Sekaleyn*, 30 (1378), 155-165.

³⁵ Hamid Algar, “Merci-i Taklîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/172-173.

³⁶ Taklîdin hükmü ile ilgili geniş bilgi için bk. Fedlî, *et-Taklîd ve’l-ictihâd*, 49-56

³⁷ Bir usûl terimi olan Berâet genelde ihtiyatın zıttı olarak kullanılır. Bir şeyin vacip veya haram olduğu noktasında şüphe olduğunda aklen ve şer’an birinci durumda yapılmaması, ikinci durumda ise yapılması halinde şüpheden dolayı mükellefe bir cezanın gerekmeyeceğine hükmetmek olarak tanımlanır. Muhammed Kâzım Ahûnd Horâsânî, *Kifâyetü’l-Usûl* (Kum: Müessesetü Neşri’l-İslâmî, 1412), 385.

konuda ne kadar olduğunu bilmiyorsa yakîn miktarınca onları kaza etmesi gerektiği görüşündedir (40. mesele).

Yezdî'ye göre, bir mükellef buluğa erişmeyle yaptığı amellerin sahih olup olmadığı noktasında şüphe ederse önceden yaptığı amelleri sahih kabul etmesi gerekir. Ama gelecek ile ilgili amelleri için sorup öğrenmesi tashih etmesi gerekir (45. mesele). Mukallîd taklîd edeceği müctehîdin tüm şartları taşıyan biri olup olmadığını araştırmakla görevlidir (42. mesele).

Yezdî, kitabının başında mükellefleri mukallîd, müctehîd ve muhtâd diye ayırmış ve taklîd babının adeta anahtar kelimeleri olarak bu üç terimi seçmiştir. Müctehîd şartlarını haiz olmayanları mukallîd kabul etmiş ve taklîdsiz hiçbir mukallîdin amelini caiz olmadığını söylemekle bu konuda en net ifadeyi kullanmıştır. Bu ifadeyi ondan sonra gelen müctehîd seviyesindeki alimler genel olarak tasdik etmişlerdir.³⁸

3.2. Mukalled ve Ona Müteallik Meseleler

Yezdî, mukalled ile müctehid, müftî, taklîd mercii kimseyi kasteder ve bununla ilgili birçok konuya değinir. Bu konuları bir müctehîdin taklîd edilebilmesi için sahip olması gereken vasıflar, a'lem müctehîdi taklîd etmenin gerekliliği, ölmüş olan müctehîd ve yaşayan müctehîdi taklîd etmenin şartları gibi üst başlıklar altında toplamak mümkündür.

3.2.1. Mukalled/Merci-i Taklîd Olan Kişide Bulunması Gereken Vasıflar

Yezdî, bir müctehîdin/müftînin/taklîd mercîinin taklîd edilebilmesi için gerekli olan şartları; akîl dengesinin yerinde olması, buluğ çağına gelmesi, iman (yani İmamiyye mezhebine mensup olması), adalet sahibi olması, erkek, hür, mutlak müctehîd olması, (buluğ yaşına yeni girip taklîde yeni başlayanlar için) müctehîdin hayatta olması, nesebi sahih olması; dünyaya dalmayan, onu talep etmeyen, bütün zamanını ona vermeyen, onu elde etmek için hırslı olmayan olarak sıralamaktadır (22. mesele).

Özellikle bu vasıflardan adalet ve müctehîd olma vasfı üzerinde duran Yezdî, müftî/merci-i taklîd ve kâdının adil olmasını vacip görür. Adaleti, vacipleri yerine getirme ve haramları terk etme melekesinden ibaret sayar. Taklîd edilen müftî'nin adalet sıfatına sahip olduğuna dair bilgi ya iki adil kişinin şahadeti ya da onun ilmi açıdan şöhret bulmasıyla bilineceğini kabul eder (23 ve 44. mesele). Yezdî'nin taklîd edilecek müftînin İmamî/Câferî olmasını şart koşması birçok İmamî âlim tarafından dile getirilmiştir.³⁹ Burada bu şartın ileri sürülmesi, özellikle mezhepte müctehîd/müftî/merci-i taklîd olan âlimin sıfatlarının sayılmasından dolayıdır.

³⁸ Bu husus *el-'Urve* adlı eseri üzerine yapılan hâşiye ve onunla alakalı yapılan şerhlere göz atıldığında daha iyi anlaşılabilir. Bk. Yezdî, *'Urvetü'l-vuskâ*, 1/15-16; Hekîm, *Müstemsekü'l-'urveti'l-vüskâ*, 6-109

³⁹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Hûî, *el-İctihâd ve't-taklîd*, 218-221; Fedlî, *et-Taklîd ve'l-ictihâd*, 72-76;

Müslüman, adalet ve ilmi seviye şartının öne çıkarılıp mezhebi saiklerin öne çıkarılmaması bir müctehîdin tüm Müslümanlar tarafından kabulünün önünü açabilir. Her âlimin bir mezhepten olması en doğal olandır. Ama o âlimin mezhebinin öne çıkarılması, ictihâdının ilmi açıdan değil mezhebi açıdan değerlendirilmesine sebep olur. Dolayısıyla mezhep şartının vakiada olsa bile, bir özel şart olarak zikredilmesi saydığımız sebeplerden dolayı makul görünmemektedir.

3.2.2. A'lem Müctehîdi Taklîd

Kâzım Yezdî'ye göre a'lemden kasıt, ictihâda konu olan herhangi bir meselede, kaide ve kuralları daha iyi tanıyan, o konudaki görüşlere daha muttali olan, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve İmamların rivayetlerini daha iyi anlayan, istinbâtı kuvvetli; ehl-i hibre ve ehl-i istinbât tarafından tercih edilen âlimler olduğunu belirtir (17. mesele).

Yezdî'ye göre mukallîd olan kişinin imkân dâhilinde araştırıp âlimler arasında a'lem olduğuna kanaat getirdiği kişiyi taklîd etmesinin vacip olduğunu kabul eder. İki müctehîdden biri ibadette diğeri ise muamelatta a'lem olarak biliniyorsa, ya da muamelatın bir konusunda bir müctehîdi, diğer konularda başka birini a'lem olarak biliyorsa bu durumda da, her bir müctehîdi a'lem olduğu konuda taklîd etmesinin (taklîdde teb'iz) ihtiyata daha uygun olacağını savunur (46 ve 47. mesele).

Bir meselede iki a'lemin olması durumunda mükellef muhayyerdir. Yezdî'ye göre bir konuda birisini, başka bir konuda ise diğeri taklîd edebilir (33 ve 38. mesele). Yezdî, avam arasında taklîd için merci-i taklîd veya a'lem müctehîdi henüz seçmemiş/seçememiş ama arayış içinde olan kişinin bu arayış esnasında amellerini ihtiyata göre yapmasını vacip görür (50. mesele). Yezdî, a'lem olmayan kişiyi taklîd edenin a'lem olanı taklîde dönmesi ihtiyata daha uygun kabul eder. A'lem olduğunu sandığı âlimi taklîd ederken başka âlimin a'lem olduğuna kanaat getirdiğinde yenisine dönmesini de vacip kabul eder (37. mesele). Yezdî'ye göre, mukallîdin taklîd ettiği müctehîdin herhangi bir konuda susup tevakkuf etmesi veya tereddüt etmesi gibi durumlarda, mukallîdin üzerine düşen ya ihtiyat etmek ya da ondan sonra a'lem bildiği bir müctehîde dönmektir (32. mesele).

Yezdî'ye göre, şartları taşıyan hâkimin bir davada verdiği hükmü başka bir hâkim nakzedemez. Müctehîd biri tarafından onun hatalı olduğu delillerle ortaya konulması halinde ancak onun hükmü nakz edilebilir (57. mesele).

Ona göre a'lem olan varsa ve ona ulaşmak zor olmadığı durumlarda her akl-ı selim sahibinin, daha bilgili olanı tercih etmesi daha isabetli olur. Bu durum bedihi bir durumdur. Câferî âlimlerin geneli merci-i taklîdin a'lemiyeti meselesinde

ayrıntıda farklı kanaatlere sahip olsalar da Kâzım Yezdî'ye benzer düşünmektedirler.⁴⁰ Sünnî âlimler arasında bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Câferî âlimler gibi düşünen âlimler olsa da farklı düşüncede olanlar da vardır.⁴¹

3.2.3. Yaşayan Müctehîdi Taklîd

Yezdî, taklîde ilk başlayan ve yeni buluşa ermiş bir mükellefin yaşayan müctehîdi taklîd etmesini vacip bilmektedir. Yezdî bunun yanında, bir mükellefin daha önce taklîd ettiği müctehîdin ölmesi halinde onu taklîde devam etmesini caiz görür. Ama ölü müctehîdden yaşayan müctehîde döndükten sonra tekrar ölü müctehîde dönmesini caiz görmez. Mükellefin yaşayan bir müctehîdi taklîde başladıktan belli bir süre sonra, yaşayan başka bir müctehîdi taklîde dönülmesini ise caiz görmez. Ama bu taklîd etmesini istediği ikinci müctehîd önceki yaşayan müctehîdden daha a'lem olursa caiz kabul eder (9-11. mesele).

Yezdî, bir müctehîd yaşarken mukallîdinin ölü bir müctehîdi taklîd etmesini caiz görür ve kendisinin ölümüyle, onun bu fetvası gereği taklîd ettiği ölü müctehîdi taklîde devam edip etmeme konusunda, yaşayan ve a'lem olan başka bir müctehîde başvurması gerekir. Onun izin vermesi halinde ancak ölü müctehîdi taklîde devam edebilir. Aksi halde ölü müctehîdi taklîd etmesi Yezdî'ye göre caiz değildir (15 ve 26. mesele).

Yezdî, bir müctehîd tarafından sefeh, küçük veya yetim malı üzerine kayyum ve mütevellî olarak yetkili kılınan bir kişi, bu görevleri kendisine tevdi eden müctehîdin ölmesi halinde, bu yetkilendirmesinin de düşeceğini savunur. Bu durumda ölü müctehîdi bırakıp yaşayan bir müctehîde başvurmadan ve onun tarafından tekrar yetkili kılınmadan söz konusu kişiler hakkında yaptığı tüm işlemler taklîdsiz yapılan amel gibi geçersiz kabul eder (51 ve 52. mesele).

Yezdî, herhangi bir meselede taklîd ettiği kişinin ölümü üzerine, başka bir müctehîdi taklîd ederse yeni müctehîd eskinin verdiği fetvaların aksini söylüyorsa, devam eden ve telafisi mümkün meselelerde yeni müctehîde göre hareket etmesi; devam etmeyen, bitmiş ve telafisi mümkün olmayan meselelerde ise önceki müctehîdin görüşleriyle yaptığı ameli geçerli görür (53. mesele).

Daha önce de geçtiği üzere Yezdî, ölü müctehîdi taklîd edebilmek için yaşayan bir müctehîdin iznini şart koştadır. Bu görüşü muvacehesinde Yezdî'ye göre mükellef biri müctehîdi taklîd eder, o ölürse hayatta olan başka birini taklîd eder, o da ölürse yaşayan müctehitlerden hangisi ölü müctehîdi taklîd üzere kalmayı vacip veya caiz görüyorsa onu taklîd eder, demektedir. Yezdî, bu durumda "Mukallid, ilk taklîd ettiği ölmüş müctehîdi mi, yoksa ikincisini mi taklîd etmesi gerekir?" sorusuna

⁴⁰ Bk. Hûî, *el-İctihâd ve't-taklîd*, 96-115; Yahya Muhammed, *el-İctihâd ve't-taklîd ve'l-ihitiyât ve'n-nezer* (Lübnan: el-İntişârü'l-'Arabî, 2000) 117-138.

⁴¹ İhsan Şenocak, *İslam Hukukunda Taklîd* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 87-89.

karşılık, ona göre doğru olan tercihin, ikinci ölmüş müctehîdin görüşü üzere amel etmeye devam etmesidir. (61. mesele).

Görüldüğü üzere Yezdî'nin genel olarak vurgulu bir şekilde savunduğu, yaşayan müctehîdin taklîd edilmesidir. Onun ölü müctehîdi taklîde devam etmeyi yaşayan müctehîdin kararına bağlaması da aslında dolaylı yönden yine yaşayan müctehîdi taklîdin gerekliliği kapsamında kabul ettiği anlaşılmaktadır. Câferî âlimlerin geneli Yezdî'nin bu görüşünü paylaşmaktadırlar.⁴² Bunun istisnası, Ahbârî âlimler diye meşhur olan akımdır. Bu akıma katılan âlimlerce ölü müctehîdi de taklîd etmek caiz kabul edilmiştir.⁴³ Ehl-i sünnet âlimleri arasında da ölü müctehîdi taklîd konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Cumhurun tercihi ölü müctehîdi taklîd etmenin caiz olduğu yönündedir.⁴⁴

Sonuç

Caferî mezhebine ait görüşlerin günümüze kadar sistemleşip gelmesi ve mezhebin idame etmesinde elbette en büyük pay mezhep içi ulemaya aittir. Son dönemde Şeyh Ensârî ve onun öğrencileri bu çerçevede dönüm noktası oluşturur. Fıkıh ve Fıkıh Usulü ile ilgili çalışmalar hâlâ canlılığını korumaktadır. Ondan sonra gelen Câferî ulema onun yolunu takip etmiştir. Ensârî'nin öğrencilerinin yetiştirdiği en büyük âlimlerden biri "Sahibü'l-'Urve" olarak bilinen Muhammed Kâzım Yezdî Tabâtabâî'dir. Onun çalışmaları arasında, müctehîdleri taklîd etme mecburiyeti olanlar için ilmihal/risale-i 'ameliyye türünden kaleme aldığı *el-'Urvetü'l-vuskâ* adlı eseri günümüzde hâlâ canlılığını korumaktadır. Onun eseri, fıkıh meselelerini sistemli bir şekilde, her meseleyi madde madde işlemesi ve veciz bir şekilde mukallîdlerin anlayacağı dilde arz etmesinden dolayı, ondan sonra müctehîd olan her âlimin furû-i fıkıh alanında ders yaparken el kitabı olarak takip ettikleri metin olmuştur. Konu dizilişi açısından kendi dönemine kadar yazılan ilmihal kitaplarında uygulanmayan, ilk konunun taklîd ile ilgili meselelere ayırma usulü onunla başlamış, ondan sonra yazılan ilmihallerin tümünde bu gelenek haline gelmiştir. *el-'Urvetü'l-vuskâ*, daha önce bu türden takip edilen eserlerin yerini almış ve hâlâ bu eseri aşan bir eser kaleme alınmadığından mezhep müctehîdleri için vazgeçilmez bir metin olmaya devam etmektedir. Bu yüzden üzerine birçok şerh ve haşiye kaleme alınmıştır. Yazıldığı günden günümüze kadar Câferîler'de mezhep içi müctehîd olanların mukallîdlerinin takip etmesi için kaleme aldıkları ilmihallerde de yöntem ve usûl açısından bu kitap

⁴² Ruhullah Mûsevi el-Humeynî, *el-İctihâd ve't-taklîd* (Kum: Müessesetü Tanzîm ve Neşri Esâr el-İmâm Humeynî, 1418), 119-135; Fedlî, *et-Taklîd ve'l-ictihâd*, 118-150; Muhammed, *el-İctihâd ve't-taklîd*, 111-119.

⁴³ Fedlî, *et-Taklîd ve'l-ictihâd*, 120; Muhammed, *el-İctihâd ve't-taklîd*, 111-119.

⁴⁴ Sünnî âlimlerin bu konudaki görüşleri ve delilleri için bk. Said b. Nâsır b. Abdulaziz el-Şüşrî, *et-Taklîd ve Ahkâmuhu* (Riyâd: Dâru'l-Vaten, 1416), 172-177.

takip edilmeye devam etmektedir. Taklîd konusunda özellikle; müctehîd olmayan her mükellefin kendine bir müctehîd seçmesini vacip görmesi, mükellef yaşına gelen her kişinin bir müctehîdi taklîd etmeksizin işlediği amellerin geçersiz olduğunu söylemesi, mübtedilerin yaşayan bir müctehîdi taklîd etmelerinin vacip olduğunu, mukallîdin ancak a'lem bildiği müctehîdi taklîd edebileceğini savunması gibi söylemleri kendisinden sonraki ulemayı büyük ölçüde etkilemiştir. İctihâd, müctehid ve mukallîd terimlerinin Câferî camiada, toplum hayatında güncel kalmasında Yezdî'nin payının büyük olduğu söylenebilir. Özellikle, *el-'Urve*'nin ilk 72 meselesini oluşturan taklîd konusundaki görüşleri üzerine müstakil eserlerin hâlâ Câferî ulema tarafından kaleme almaya devam etmesi, Câferîler'de bu kitabın taklîd babının önemini anlatmak için yeterli bir gösterge olarak görülebilir. Câferî âlimlerin usûl açısından taklîd konusundaki görüşlerini araştırmak isteyen bir araştırmacının bakması gereken ilk yer bu kitabın *taklîd babı*'dır, denilirse yeridir.

Kaynakça

- 'Allâme el-Hillî, Cemaleddin b Yusuf b. Ali b. Mutahhar. *Muhelefü's-Şî'a fi ahkâmi's-şerî'a*. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslami, 1413.
- 'Allâme el-Hillî, Cemaleddin b Yusuf b. Ali b. Mutahhar. *Tebîrâtü'l-müteallimîn fi ahkâmi'd-dîn*. Beyrut: Müessesetü'l- A'lemi'l-Metbû'ât, 1404/1984.
- Ahûnd Horâsânî, Muhammed Kâzım. *Kifâyetü'l-Usûl*. Kum: Müessesetü Neşri'l-İslâmî, 1412.
- Behşâyîşî, 'Abdurrahîm 'Akîkî. *Fukahâyi namdâr-ı Şî'a*. Kum: Kitabhâne-i Ayetullah Mer'aşî Necefî, ts.
- Cebûrî, Kâmil Selmân. *Seyyid Kâzım Yezdî sîretühü ve edvâu 'alâ merci'iyetihî ve mevâkifihi ve vesâikihi's-siyâsiyyeti*. Kum: Zevî'l-Kurbâ, 1385.
- Cevâhirî, Hasan. *Devru'l-İctihâd*. Kum: Mecme'u'l-Âlemi lî Ehli'l-Beyt, 1425.
- Emin, 'Amilî Muhsin Abdülkerîm. *A'yânü's-Şî'a*. Beyrut: Dâru't-Te'aruf li'l-Metbû'ât, 1402.
- Emînî, Muhammed Hâdî. *Ricâlü'l-fikr ve'l-edeb fî'n-Necef hilâl elf'am*. Necef: Metbu'atü'l-Edâb, 1384/1963.
- Ergüven, Nizamettin. "Câferî Âlimler Açısından İctihâd Kapısının Açık Olduğu İddiasının Tahlili", *I. Uluslararası Arslantepe Bilimsel Araştırmalar Kongresi*. ed. Elif Özdoğlar - Ramil Aliyev. Ankara: İksad Yayınevi 2021.
- Ergüven, Nizamettin. *Tarihi Gelişimi Çerçevesinde Câferî Usûlünde İctihâd Teorisi*. Malatya: Evin Yayınevi, 2021.
- Fedlî, Abdülhâdî. *et-Taklîd ve'l-ictihâd*. Beyrut: Merkezü'l-Fikr, 1428/2007.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "İsnâ'aşeriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/142-147. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hamid Algar. "Merci-i Taklîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/172-173. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

- Hekîm, Muhsin Tabâtabâî. *Müstemsakü'l-'urveti'l-vuskâ*. Lübnan: Daru İhyâi't-Türâsi'l-'Arâbiyye, ts.
- Hırzüddin, Muhammed. *Maarifü'r-ricâl fî teracimi'l-ulema ve'l-üdeba*. Kum: Mektebeti Ayetullahi'l-Uzma el-Mar'âşi en-Necefi, 1405.
- Hûî, Ebü'l-Kâsım b Ali Ekber b Haşım Musevi. *el-İctihâd ve't-Taklîd*. Kum: Dâru'l-Hâdî, 1410.
- Hûî, Ebü'l-Kâsım b Ali Ekber b Haşım Mûsevî. *Minhâcü's-sâlihîn*. Kum: y.y, 1410.
- Humeynî, Ruhullah Mûsevî. *el-İctihâd ve't-taklîd*. Kum: Müessesetü Tanzîm ve Neşri Esâr İmâm Humeynî, 1418.
- Humeynî, Mustafa. *Tahrîru'l-'urveti'l-vuskâ*. Kum: Müessesetü Tanzîm ve Neşri Esâr el-İmâm Humeynî, 1418.
- Işlak, Halil. "İmamiyye Şâsin'da Mercî-i Taklîd Seçimi". *Bilimname* 26/2 (2018), 351-373.
- İsfehânî, Muhammed Mehdî el-Mûsevî. *Ahsenü'l-vedi'a fî terâcim-i meşâhîr-i müctehîd-Şî'a evi'l-bâkiyâtü's-sâlihâti fî tetmîm-i revdâti'l-cennât*. Kum: Müessesetü Türâsi's-Şî'a, 1437.
- İslamQuest. "İran'ın Dini Medreselerinde Tahsil Sistemi Nasıldır?". www.islamquest.net. Erişim tarihi: 12.12.2022.
- Komisyon. "Nukâti'l-İltikâ evi't-Takrîb fî'l-İctihâd ve't-Taklîd Beyne'l-Mezâhib". *Merkezu'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti li Mecm'a'î't-Takrîb Beyne'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye. Risâletü's-Sekaleyn* 30 (1378), 155-165.
- Muhakkık, Mehdi. "Ayetullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/244. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Mişkînî, Mirzâ Ali. *Istılâhâtü'l-usûl mu'zami ebhâsihâ*. Kum: Defterü Neşri'l-Hâdî, 1413.
- Muhakkık Dâmâd, Mustafa. "Tahavvûlât-ı İctihâd-ı Şîî der Karn-i Mu'assır; Hovze hâ, Mekteb hâ ve Reveş ha-yı Fikh-ı Seyyid Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yezdî". *15/59* (1391), 7-45.
- Muhakkık el-Hillî, Ebü'l-Kasım Necmüddîn Ca'fer b Hasen b Ebî Zekeriyâ Yahyâ. *Şerâ'i'u'l-İslâm fî mesâ'ili'l-helâl ve'l-harâm*. Beyrut : Dâru'l-Edva, 1983.
- Muhammed, Yahya. *el-İctihâd ve't-taklîd ve'l-ihdiyât ve'n-nazer*. Lübnan: el-İntişârü'l-'Arabî, 2000.
- Mutahharî, Murtazâ. *Mecmûa-i Âsâr*. Tahran: Sadra Yayınları, 1372.
- Necefi, Muhammed Emin. *Ulema-i fî rıdvânillâh*. Yemen: İntişârâti'l-Hüseyn, 1430/2009.
- Nergisî, Rıza Ramazan. "Ayetullah Seyyid Muhammed Kâzım Yezdî ve Meşrûti". *Feslnâme Âmûze* 5 (1383), 282-302.
- Öz, Mustafa. "Şîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/111-114. İstanbul: TDV Yayınları 2004.
- Öz, Mustafa. *Başlangıcından Günümüze Şîilik ve Kolları*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Sadr, Rıza *el-İctihâd ve't-Taklîd*. Kum: İntişârâtu Defterü Teblîğât, 1415.

- Şehid-i Evvel, Muhammed b. Mekkî 'Amilî. *el-Kavâ'id ve'l-fevâid*. Kum: Kitapfurûşe Müfîd, ts.
- Şenocak, İhsan. *İslam Hukukunda Taklîd*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Şüşrî, Said b. Nâsır b. Abdulaziz. *et-Taklîd ve Ahkâmuhu*. Riyâd: Dâru'l-Vaten, 1416.
- Tahrânî, Ağâ Bozorg. *Tabakâtü a'lâmi's-Şî'a*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1430/2009.
- Tebrîzî, Mirza Ali Müderris. *Reyhânetü'l-edep fî terâcimi'l-ma'rûfîn bi'l-künyeti ve'l-edeb*. Kum: Kitapfurûşe Hiyam, 1374.
- Uçar, Kerim. *Şia Âlimleri*. İstanbul: Alulbeyt Yayıncılık, 2012.
- Yezdî, Muhammed Kâzım Tabâtabâî. *el-'Urvetü'l-vuskâ cemâ'atü'l-müderrisîn*. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1417.
- Zevâre, Ğulâm Murdâgulî. "Ayetullah Seyyid Muhammed Kâzım Yezdî Fakîh Dâneşver ve Mercî-i Mücâhidperver". *Ayine-i Pezûheş* 23/5-6 (1391), 124-138.

Ek-1⁴⁵: *el-Urvetü'l-Vuskâ*'nın "et-Taklîd" Babının Asıl Metni

التقليد

مسألة 1: يجب على كل مكلف في عباداته ومعاملاته أن يكون مجتهدا، أو مقلدا، أو محتاطا.

مسألة 2: الأقوى جواز العمل بالاحتياط مجتهدا كان أو لا، لكن يجب أن يكون عارفا بكيفية الاحتياط بالاجتهاد أو بالتقليد.

مسألة 3: قد يكون الاحتياط في الفعل كما إذا احتمل كون الفعل واجبا وكان قاطعا بعدم حرمة، وقد يكون في الترك كما إذا احتمل حرمة فعل وكان قاطعا بعدم وجوبه، وقد يكون في الجمع بين أمرين مع التكرار كما إذا لم يعلم أن وظيفته القصر أو التمام.

مسألة 4: الأقوى جواز الاحتياط، ولو كان مستلزما للتكرار، وأمكن الاجتهاد أو التقليد.

مسألة 5: في مسألة جواز الاحتياط يلزم أن يكون مجتهدا أو مقلدا، لأن المسألة خلافية.

مسألة 6: في الضروريات لا حاجة إلى التقليد، كوجوب الصلاة والصوم ونحوهما، وكذا في اليقينيات إذا حصل له اليقين، وفي غيرهما يجب التقليد إن لم يكن مجتهدا إذا لم يمكن الاحتياط، وإن أمكن تخير بينه وبين التقليد.

مسألة 7: عمل العامي بلا تقليد ولا احتياط باطل.

مسألة 8: التقليد: هو الالتزام بالعمل بقول مجتهد

معين وإن لم يعمل بعد، بل ولو لم يأخذ فتواه فإذا أخذ رسالته والتزم بالعمل بما فيها كفى في تحقق التقليد.

مسألة 9: الأقوى جواز البقاء على تقليد الميت، ولا يجوز تقليد الميت ابتداء.

مسألة 10: إذا عدل عن الميت إلى الحي لا يجوز له العود إلى الميت.

مسألة 11: لا يجوز العدول عن الحي إلى الحي، إلا إذا كان الثاني أعلم

⁴⁵ Bu kısım Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yezdî'nin *Urvetü'l-vuskâ* eserinin ilk konusu olan "Taklîd" babının Arapça aslını içerir. (Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yezdî, *Urvetü'l-vuskâ cemâ'atü'l-müderrişîn*, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1417, 11-63)

- مسألة 12:** يجب تقليد الأعلام مع الإمكان على الأحوط . ويجب الفحص عنه
- مسألة 13:** إذا كان هناك مجتهدان متساويان في الفضيلة يتخير بينهما إلا إذا كان أحدهما أروع فيختار الأروع
- مسألة 14:** إذا لم يكن للأعلام فتوى في مسألة من المسائل يجوز في تلك المسألة الأخذ من غير الأعلام، وإن أمكن الاحتياط.
- مسألة 15:** إذا قلد مجتهدا كان يجوز البقاء على تقليد الميت فمات ذلك المجتهد، لا يجوز البقاء على تقليده في هذه المسألة ، بل يجب الرجوع إلى الحي الأعلام في جواز البقاء وعدمه.
- مسألة 16:** عمل الجاهل المقصر الملتفت باطل وإن كان مطابقا للواقع .
وأما الجاهل القاصر أو المقصر الذي كان غافلا. حين العمل وحصل منه قصد القربة، فإن كان مطابقا لفتوى المجتهد الذي قلده بعد ذلك كان صحيحا ، والأحوط مع ذلك مطابقته لفتوى المجتهد الذي كان يجب عليه تقليده حين العمل
- مسألة 17:** المراد من الأعلام من يكون أعرف بالقواعد والمدارك للمسألة، وأكثر اطلاعا لنظائرها ولأخبارها، وأجود فهما للأخبار، والحاصل أن يكون أجود استنباطا ، والمرجع في تعيينه أهل الخبرة والاستنباط.
- مسألة 18:** الأحوط عدم تقليد المفضل، حتى في المسألة التي توافق فتواه فتوى الأفضل.
- مسألة 19:** لا يجوز تقليد غير المجتهد وإن كان من أهل العلم، كما أنه يجب على غير المجتهد التقليد وإن كان من أهل العلم.
- مسألة 20:** يعرف اجتهاد المجتهد بالعلم الوجداني، كما إذا كان المقلد من أهل الخبرة وعلم باجتهاد شخص، وكذا يعرف بشهادة عدلين من أهل الخبرة إذا لم تكن معارضة بشهادة آخرين من أهل الخبرة ينفيان عنه الاجتهاد، وكذا يعرف بالشياع المفيد للعلم. وكذا الأعلمية تعرف بالعلم أو البينة غير المعارضة، أو الشياع المفيد للعلم.
- مسألة 21:** إذا كان مجتهدان لا يمكن تحصيل العلم بأعلمية أحدهما ولا البينة، فإن حصل الظن بأعلمية أحدهما تعين تقليده ، بل لو كان في أحدهما احتمال الأعلمية يقدم، كما إذا علم أنهما إما متساويان أو هذا المعين أعلم، ولا يحتمل أعلمية الآخر، فالأحوط تقديم من يحتمل أعلميته.

مسألة 22: يشترط في المجتهد أمور: البلوغ، والعقل، والإيمان، والعدالة، والرجولية، والحرية على قول، وكونه مجتهدا مطلقا، فلا يجوز تقليد المتجزي، والحياة، فلا يجوز تقليد الميت ابتداء، نعم يجوز البقاء كما مر وأن يكون أعلم، فلا يجوز على الأحوط تقليد المفضل مع التمكن من الأفضل، وأن لا يكون متولدا من الزنا، وأن لا يكون مقبلا على الدنيا وطالبا لها، مكبا عليها، مجدا في تحصيلها ففي الخبر: " من كان من الفقهاء صائنا لنفسه، حافظا لدينه، مخالفا لهواه، مطيعا لأمر مولاه فللعوام أن يقلدوه. "

مسألة 23: العدالة عبارة عن ملكة إتيان الواجبات وترك المحرمات، وتعرف بحسن الظاهر الكاشف عنها علما أو ظنا وتثبت بشهادة العدلين، وبالشياخ المفيد للعلم.

مسألة 24: إذا عرض للمجتهد ما يوجب فقده للشرائط يجب على المقلد العدول إلى غيره.

مسألة 25: إذا قلد من لم يكن جامعا، ومضى عليه برهة من الزمان كان كمن لم يقلد أصلا، فحاله حال الجاهل القاصر أو المقصر.

مسألة 26: إذا قلد من يحرم البقاء على تقليد الميت فمات، وقلد من يجوز البقاء، له أن يبقى على تقليد الأول في جميع المسائل إلا مسألة حرمة البقاء.

مسألة 27: يجب على المكلف العلم بأجزاء العبادات وشرائطها وموانعها ومقدماتها، ولو لم يعلمها لكن علم إجمالا أن عمله واجد لجميع الأجزاء والشرائط وفاقد للموانع صح وإن لم يعلمها تفصيلا.

مسألة 28: يجب تعلم مسائل الشك والسهو بالمقدار الذي هو محل الابتلاء غالبا، نعم لو اطمأن من نفسه أنه لا يبتلى بالشك والسهو صح عمله وإن لم يحصل العلم بأحكامهما.

مسألة 29: كما يجب التقليد في الواجبات والمحرمات يجب في المستحبات والمكروهات والمباحات بل يجب تعلم حكم كل فعل. يصدر منه، سواء كان من العبادات أو المعاملات أو العاديات.

مسألة 30: إذا علم أن الفعل الفلاني ليس حراما، ولم يعلم أنه واجب أو مباح أو مستحب أو مكروه، يجوز له أن يأتي به، لاحتمال كونه مطلوبا وبرجاء الثواب، وإذا علم أنه ليس بواجب، ولم يعلم أنه حرام أو مكروه أو مباح، له أن يتركه لاحتمال

كونه مبغوضاً.

مسألة 31: إذا تبدل رأي المجتهد لا يجوز للمقلد البقاء على رأيه الأول.

مسألة 32: إذا عدل المجتهد عن الفتوى إلى التوقف والتردد يجب على المقلد الاحتياط، أو العدول إلى الأعم بعد ذلك المجتهد.

مسألة 33: إذا كان هناك مجتهدان متساويان في العلم كان للمقلد تقليد أيهما شاء ، ويجوز التبعض في المسائل ، وإذا كان أحدهما أرجح من الآخر في العدالة أو الورع أو نحو ذلك فالأولى بل الأحوط اختياره.

مسألة 34: إذا قلد من يقول: بجرمة العدول حتى إلى الأعم، ثم وجد أعلم من ذلك المجتهد فالأحوط العدول إلى ذلك الأعم وإن قال الأول بعدم جوازه.

مسألة 35: إذا قلد شخصاً بتخيل أنه زيد، فبان عمروا، فإن كانا متساويين في الفضيلة ولم يكن على وجه التقليد صح، وإلا فمشكل.

مسألة 36: فتوى المجتهد تعلم بأحد أمور:

الأول: أن يسمع منه شفاهاً.

الثاني: أن يخبر بها عدلان.

الثالث: إخبار عدل واحد، بل يكفي إخبار شخص موثق يوجب قوله الاطمئنان وإن لم يكن عادلاً.

الرابع: الوجدان في رسالته، ولا بد أن تكون مأمونة من الغلط.

مسألة 37: إذا قلد من ليس له أهلية الفتوى، ثم التقت وجب عليه العدول، وحال

الأعمال السابقة حال عمل الجاهل غير المقلد. وكذا إذا قلد غير الأعم وجب

على الأحوط العدول إلى الأعم. وإذا قلد الأعم، ثم صار بعد ذلك غيره أعلم، وجب العدول إلى الثاني على الأحوط .

مسألة 38: إن كان الأعم منحصراً في شخصين ، ولم يمكن التعيين ، فإن أمكن الاحتياط بين القولين فهو الأحوط، وإلا كان مخيراً بينهما.

مسألة 39: إذا شك في موت المجتهد، أو في تبدل رأيه، أو عروض ما يوجب

عدم جواز تقليده، يجوز له البقاء إلى أن يتبين الحال.

مسألة 40: إذا علم أنه كان في عباداته بلا تقليد مدة من الزمان، ولم يعلم مقداره، فإن علم بكيفيتها وموافقها للواقع أو لفتوى المجتهد الذي يكون مكلفاً بالرجوع إليه فهو

، وإلا فيقضي المقدار الذي يعلم معه بالبراءة على الأحوط، وإن كان لا

يبعد جواز الاكتفاء بالقدر المتيقن.

مسألة 41: إذا علم أن أعماله السابقة كانت مع التقليد، لكن لا يعلم أنها كانت عن تقليد صحيح أم لا، بنى على الصحة

مسألة 42: إذا قلد مجتهداً، ثم شك في أنه جامع للشرائط أم لا، وجب عليه الفحص

مسألة 43: من ليس أهلاً للفتوى يحرم عليه الإفتاء. وكذا من ليس أهلاً للقضاء يحرم عليه القضاء بين الناس، وحكمه ليس بنافذ، ولا يجوز الترافع إليه ولا الشهادة عنده، والمال الذي يؤخذ بحكمه حرام وإن كان الآخذ محقاً، إلا إذا انحصر استنقاذ حقه بالترافع عنده.

مسألة 44: يجب في المفتي والقاضي العدالة، وتثبت العدالة بشهادة عدلين وبالمعايشة المفيدة للعلم بالملكة، أو الاطمئنان بها، وبالشياخ المفيد للعلم.

مسألة 45: إذا مضت مدة من بلوغه، وشك بعد ذلك في أن أعماله كانت عن تقليد صحيح أم لا، يجوز له البناء على الصحة في أعماله السابقة، وفي اللاحقة يجب عليه التصحيح فعلاً.

مسألة 46: يجب على العامي أن يقلد الأعم في مسألة وجوب تقليد الأعم أو عدم وجوبه، ولا يجوز أن يقلد غير الأعم إذا أفتى بعدم وجوب تقليد الأعم، بل لو أفتى الأعم بعدم وجوب تقليد الأعم يشكل جواز الاعتماد عليه، فالقدر المتيقن للعامي تقليد الأعم في الفرعيات.

مسألة 47: إذا كان مجتهدان أحدهما أعلم في أحكام العبادات، والآخر أعلم في المعاملات، فالأحوط تبعيض التقليد وكذا إذا كان أحدهما أعلم في بعض العبادات مثلاً، والآخر في البعض الآخر.

مسألة 48: إذا نقل شخص فتوى المجتهد خطأ يجب عليه إعلام من تعلم منه، وكذا إذا أخطأ المجتهد في بيان فتواه يجب عليه الإعلام.

مسألة 49: إذا اتفق في أثناء الصلاة مسألة لا يعلم حكمها يجوز له أن يبني على أحد الطرفين بقصد أن يسأل عن الحكم بعد الصلاة، وأنه إذا كان ما أتى به على خلاف الواقع يعيد صلاته، فلو فعل ذلك وكان ما فعله مطابقاً للواقع لا يجب عليه الإعادة.

مسألة 50: يجب على العامي في زمان الفحص عن المجتهد أو عن الأعم أن يحتاط في أعماله.

مسألة 51: المأذون والوكيل عن المجتهد في التصرف في الأوقات أو في أموال القصر ينعزل بموت المجتهد، بخلاف المنصوب من قبله، كما إذا نصبه متوليا للوقف، أو قيما على القصر فإنه لا تبطل توليته وقيمومته على الأظهر.

مسألة 52: إذا بقي على تقليد الميت من دون أن يقلد الحي في هذه المسألة كان كمن عمل من غير تقليد.

مسألة 53: إذا قلد من يكتفي بالمرّة مثلا في التسبيحات الأربع، واكتفى بها، أو قلد من يكتفي في التيمم بضربة واحدة، ثم مات ذلك المجتهد فقلد من يقول بوجوب التعدد، لا يجب عليه إعادة الأعمال السابقة. وكذا لو أوقع عقدا أو إيقاعا بتقليد مجتهد يحكم بالصحة ثم مات وقلد من يقول بالبطلان، يجوز له البناء على الصحة. نعم فيما سيأتي يجب عليه العمل بمقتضى فتوى المجتهد الثاني. وأما إذا قلد من يقول بطهارة شيء كالغسالة ثم مات وقلد من يقول بنجاسته، فالصلوات والأعمال السابقة محكومة بالصحة، وإن كانت مع استعمال ذلك الشيء، وأما نفس ذلك الشيء إذا كان باقيا فلا يحكم بعد ذلك بطهارته.

وكذا في الحلية والحرمة، فإذا أفتى المجتهد الأول بجواز الذبح بغير الحديد مثلا، فذبح حيوانا كذلك، فمات المجتهد وقلد من يقول بحرمة، فإن باعه أو أكله حكم بصحة البيع وإباحة الأكل، وأما إذا كان الحيوان المذبح موجودا فلا يجوز بيعه ولا أكله وهكذا.

مسألة 54: الوكيل في عمل عن الغير كإجراء عقد أو إيقاع أو إعطاء خمس أو زكاة أو كفارة أو نحو ذلك يجب أن يعمل بمقتضى تقليد الموكل لا تقليد نفسه إذا كانا مختلفين، وكذلك الوصي في مثل ما لو كان وصيا في استئجار الصلاة عنه يجب أن يكون على وفق فتوى مجتهد الميت.

مسألة 55: إذا كان البائع مقلدا لمن يقول بصحة المعاطاة مثلا أو العقد بالفارسي، والمشتري مقلدا لمن يقول بالبطلان، لا يصح البيع بالنسبة إلى البائع أيضا، لأنه منقوم بطرفين، فاللازم أن يكون صحيحا من الطرفين. وكذا في كل عقد كان مذهب أحد الطرفين بطلانه، ومذهب الآخر صحته.

مسألة 56: في المرافعات اختيار تعيين الحاكم بيد المدعي، إلا إذا كان مختار

المدعى عليه أعلم، بل مع وجود الأعلّم وإمكان الترافع إليه الأحوط الرجوع إليه مطلقاً.

مسألة 57: حكم الحاكم الجامع للشرائط لا يجوز نقضه ولو لمجتهد آخر إلا إذا تبين خطأه

مسألة 58: إذا نقل ناقل فتوى المجتهد لغيره، ثم تبدل رأي المجتهد في تلك المسألة لا يجب على الناقل إعلام من سمع منه الفتوى الأولى، وإن كان أحوط، بخلاف ما إذا تبين له خطأه في النقل فإنه يجب عليه الإعلام

مسألة 59: إذا تعارض الناقلان في نقل الفتوى تساقطاً، وكذا البيئتا. وإذا تعارض النقل مع السماع من المجتهد شفاهاً قدم

السماع وكذا إذا تعارض ما في الرسالة مع السماع. وفي تعارض النقل مع ما في الرسالة قدم ما في الرسالة مع الأمن من الغلط.

مسألة 60: إذا عرضت المسألة لا يعلم حكمها، ولم يكن الأعلّم حاضراً، فإن أمكن تأخير الواقعة إلى السؤال وجب ذلك، وإلا فإن أمكن الاحتياط تعين وإن لم يمكن يجوز الرجوع إلى مجتهد آخر الأعلّم فالأعلّم، وإن لم يكن هناك مجتهد آخر ولا رسالته يجوز العمل بقول المشهور بين العلماء إذا كان هناك من يقدر على تعيين قول المشهور، وإذا عمل بقول المشهور ثم تبين له بعد ذلك مخالفته لفتوى مجتده فعلياً الإعادة أو القضاء، وإذا لم يقدر على تعيين قول المشهور يرجع إلى أوثق الأموات، وإن لم يمكن ذلك أيضاً يعمل بظنه، وإن لم يكن له ظن بأحد الطرفين يبني على أحدهما، وعلى التقادير بعد الاطلاع على فتوى المجتهد إن كان عمله مخالفاً لفتواه فعلياً الإعادة أو القضاء.

مسألة 61: إذا قلد مجتهداً ثم مات، فقلد غيره ثم مات، فقلد من يقول بوجوب البقاء على تقليد الميت أو جوازه، فهل يبقى على تقليد المجتهد الأول، أو الثاني؟ الأظهر الثاني، والأحوط مراعاة الاحتياط.

مسألة 62: يكفي في تحقق التقليد أخذ الرسالة والالتزام بالعمل بما فيها. وإن لم يعلم ما فيها ولم يعمل، فلو مات مجتده يجوز له البقاء وإن كان الأحوط - مع عدم العلم بل مع عدم العمل ولو كان بعد العلم - عدم البقاء والعدول إلى الحي، بل الأحوط استحباباً - على وجه - عدم البقاء مطلقاً، ولو كان بعد العلم والعمل.

مسألة 63: في احتياطات الأعم إذا لم يكن له فتوى يتخير المقلد بين العمل بها وبين الرجوع إلى غيره الأعم فالأعم.

مسألة 64: الاحتياط المذكور في الرسالة إما استحبابي وهو ما إذا كان مسبقاً أو ملحوقاً بالفتوى، وإما وجوبي وهو ما لم يكن معه فتوى، ويسمى بالاحتياط المطلق، وفيه يتخير المقلد بين العمل به والرجوع إلى مجتهد آخر. وأما القسم الأول فلا يجب العمل به، ولا يجوز الرجوع إلى الغير، بل يتخير بين العمل بمقتضى الفتوى وبين العمل به.

مسألة 65: في صورة تساوي المجتهدين يتخير بين تقليد أيهما شاء، كما يجوز له التبعية حتى في أحكام العمل الواحد، حتى أنه لو كان مثلاً فتوى أحدهما وجوب جلسة الاستراحة واستحباب التثليث في التسبيحات الأربع، وفتوى الآخر بالعكس، يجوز أن يقلد الأول في استحباب التثليث، والثاني في استحباب الجلسة.

مسألة 66: لا يخفى أن تشخيص موارد الاحتياط عسر على العامي إذ لا بد فيه من الاطلاع التام، ومع ذلك قد يتعارض الاحتيطان فلا بد من الترجيح، وقد لا يلتفت إلى إشكال المسألة حتى يحتاط، وقد يكون الاحتياط في ترك الاحتياط، مثلاً: الأحوط ترك الوضوء بالماء المستعمل في رفع الحدث الأكبر لكن إذا فرض انحصار الماء فيه الأحوط التوضؤ به، بل يجب ذلك، بناء على كون احتياط الترك استحبابياً، والأحوط الجمع بين التوضؤ به والتيمم، وأيضاً الأحوط التثليث في التسبيحات الأربع، لكن إذا كان في ضيق الوقت، ويلزم من التثليث وقوع بعض الصلاة خارج الوقت فالأحوط ترك هذا الاحتياط، أو يلزم تركه، كذا التيمم بالجص خلاف الاحتياط، لكن إذا لم يكن معه إلا هذا فالأحوط التيمم به، وإن كان عنده الطين مثلاً فالأحوط الجمع، وهكذا.

مسألة 67: محل التقليد ومورده هو الأحكام الفرعية العملية، فلا يجري في أصول الدين، وفي مسائل أصول الفقه، ولا في مبادئ الاستنباط من النحو والصرف ونحوهما، ولا في الموضوعات المستنبطة العرفية أو اللغوية ولا في الموضوعات الصرفية، فلو شك المقلد في مايع أنه خمر أو خل مثلاً، وقال المجتهد: إنه خمر، لا يجوز له تقليده، نعم من حيث أنه مخبر عادل يقبل قوله، كما في إخبار العامي العادل، وهكذا، وأما الموضوعات المستنبطة الشرعية كالصلاة والصوم ونحوهما فيجري التقليد فيها كالأحكام العملية.

مسألة 68: لا يعتبر الأعلمية في ما أمره راجع إلى المجتهد، إلا في التقليد ، وأما الولاية على الأيتام والمجانين والأوقاف التي لا متولي لها، والوصايا التي لا وصي لها، ونحو ذلك، فلا يعتبر فيها الأعلمية .نعم الأحوط في القاضي أن يكون أعلم من في ذلك البلد، أو في غيره مما لا حرج في الترافع إليه.

مسألة 69: إذا تبدل رأي المجتهد هل يجب عليه إعلام المقلدين أم لا؟ فيه تفصيل: فإن كانت الفتوى السابقة موافقة للاحتياط فالظاهر عدم الوجوب ، وإن كانت مخالفة فالأحوط الإعلام، بل لا يخلو عن قوة.

مسألة 70: لا يجوز للمقلد إجراء أصالة البراءة، أو الطهارة، أو الاستصحاب في الشبهات الحكمية، وأما في الشبهات الموضوعية فيجوز بعد أن قلد مجتهد في حجبتها، مثلا إذا شك في أن عرق الجنب من الحرام نجس أم لا، ليس له إجراء أصل الطهارة، لكن في أن هذا الماء أو غيره لاقتة النجاسة أم لا، يجوز له إجراؤها بعد أن قلد المجتهد في جواز الإجراء.

مسألة 71: المجتهد غير العادل أو مجهول الحال لا يجوز تقليده، وإن كان موثوقا به في فتواه، ولكن فتاواه معتبرة لعمل نفسه. وكذا لا ينفذ حكمه ولا تصرفاته في الأمور العامة، ولا ولاية له في الأوقاف والوصايا وأموال القصر والغيب.

مسألة 72: الظن بكون فتوى المجتهد كذا لا يكفي في جواز العمل، إلا إذا كان حاصلًا من ظاهر لفظه شفاها، أو لفظ الناقل، أو من ألفاظه في رسالته، والحاصل أن الظن ليس حجة، إلا إذا كان حاصلًا من ظواهر الألفاظ منه، أو من الناقل.

Ek-2⁴⁶: *el-Urvetü'l-Vuskâ* “et-Taklîd” Babının Çevirisi

Taklîd

1. Mesele: Her mükellefin ibadetinde ve muamelatında ya müctehîd ya mukallîd ya da muhtâd olması vaciptir.

2. Mesele: Kişi müctehîd veya mukallîd de olsa ihtiyatla amel etmesi akva olandır. Ancak, ihtiyatın keyfiyetini ictihâd veya taklîdle bilmesi gerekir.

⁴⁶ Bu kısım Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yezdî'nin *el-Urvetü'l-vuskâ* eserinin ilk konusu olan “Taklîd” babının tercümesini içerir. (Muhammed Kâzım Tabâtabâî Yezdî, *el-Urvetü'l-vuskâ cemâ'atü'l-müderrişin*. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1417, 11-63)

3. Mesele: Bir fiilin vacip olması ihtimal ise ve haramlığı da kati değilse, yapılması ihtiyattır. Haramlığı ihtimalli olup vacip olması kati değilse terk edilmesi ihtiyattır. Tekrarıyla birlikte iki emrin cemedilmesinde ihtiyat gerekir. Bir kişinin vazifesinin, namazını kısaltarak mı yoksa tamamını mı kılması gerektiği konusunda olduğu gibi.

4. Mesele: Tekrar yapılması gereken fiillerde ictihâd ve taklîd imkânı olduğu hallerde, ihtiyat etmek akva olandır.

5. Mesele: İhtiyatın caiz olduğu meselelerde mükellefin müctehîd ve mukallîd olması gerekir. Çünkü ihtiyata konu olan mesele genelde ihtilaflı olur.

6. Mesele: Zaruriyatı dinîye ile ilgili meselelerde taklîde ihtiyaç yoktur. Namazın ve orucun farziyeti gibi. Kişide yakînin hâsıl olduğu konularda da taklîde ihtiyaç yoktur. Bunların dışında ibadet ve muamelatla alakalı kişi müctehîd değilse ve ihtiyata da imkân yoksa ve ihtiyatla taklîd arasında tahyîr (seçme) imkânı varsa taklîd vaciptir.

7. Mesele: Avamın taklîde ve ihtiyata başvurmadan yaptığı amel batıldır.

8. Mesele: Taklîd, belli bir müctehîdin sözüyle amel edip ondan sonra başkalarının sözüyle o konuda amel etmemesidir. Eğer onun fetvasına sözlü ulaşmayı risalesine sadece ulaşırsa, risalesiyle amel etmesi taklîd için yeterlidir.

9. Mesele: Akva olan, ölen müctehîdi taklîd etmektir. İbtidaen bir kişinin (buluğa yeni erip kendisine bir müctehîd seçme zorunluluğu olan kişinin) ölmüş müctehîdi taklîd etmesi caiz değildir.

10. Mesele: Mükellef taklîd ettiği ölü müctehîdi bırakıp yaşayan müctehîdi taklîd etmeye başlarsa tekrar ölü müctehîdi taklîde dönmesi caiz değildir.

11. Mesele: Yaşayan müctehîdi taklîttan ayrılıp onun seviyesinde olan başka yaşayan bir müctehîdi taklîde dönmek caiz değildir. Ancak ikincisi a'lem olursa caizdir.

12. Mesele: İhtiyata uygun olan -imkân dâhilinde ise- a'lem olanı taklîd etmektir. A'lem olanı arayıp bulmak vaciptir.

13. Mesele: Fazilette iki müctehîd aynı olursa kişi muhayyerdır. Biri diğerine göre daha evra' (varalı) ise o tercih edilir.

14. Mesele: Herhangi bir meselede a'lem olanın görüşü yoksa a'lem olmayanın görüşüyle amel etmek ihtiyata daha uygundur.

15. Mesele: Taklîd edilen müctehîd, ölü bir müctehîdi taklîd için izin vermişse, bu müctehîdin ölümü halinde, ölü müctehîdi taklîd etmek veya etmemek konusunda mukallîdin yaşayan ve a'lem bir müctehîdin görüşüne başvurması gerekir.

16. Mesele: Mukallîd mukassir cahilin (müctehîdin fetvasına ulaşma imkânı olduğu halde, kasıtlı olarak onu elde etmeden amel işleyen/mazeretsiz) ameli vakaya/fetvaya uygun olsa da batıldır. Amma kâsir cahil (müctehîdin fetvasına ulaşma imkânı olmayan, mazeret sahibi) ve gaflet içinde olan mukassir cahil ameli kurbet kastıyla işlemişse ve aynı zamanda taklîd ettiği müctehîdin fetvasına uygunsa ameli sahihtir. Bununla birlikte amel esnasında taklîd etmesi gereken müctehîdin fetvasına amelinin uyumlu olması ihtiyata daha uygundur.

17. Mesele: A'lem'den kasıt, söz konu meselede fikhî/usûlî kaide ve kuralları daha iyi tanıyan, görüş ve ahbara daha muttali olan, ahbarı daha iyi anlayan, istinbat yeteneği kuvvetli, ehl-i hibre ve ehl-i istinbat tarafından tercih edilen âlimlerdir.

18. Mesele: Efdal olanın fetvasına muvafık olmadıkça mefdûl olanın taklîd edilmemesi ihtiyata uygun olmalıdır.

19. Mesele: Ehl-i ilim bile olsa müctehîd dışında başkasını taklîd caiz değildir. Çünkü ehl-i ilim dâhil müctehîd dışındakilerin bir müctehîdi taklîd etmesi vaciptir.

20. Mesele: Müctehîd bir kimsenin ictihâd ehli olduğu vicdani bilgi ile bilinir: Mukallîd olsa da ictihad uzmanı/ehl-i hibre ve müctehîdin ictihad ehli olduğunu biliyor olması gibi veya ictihad uzmanı/ehl-i hibre olduğu - iki adil tarafından reddedilmemiş - ictihad uzmanı iki adilin yapacağı şahitlikle, ilme kaynaklık yapacak kadar müctehîdin ictihad ehli olduğu şöhret bulmakla da müctehîdin ictihad ehli olduğu bilinir.

21. Mesele: İki müctehîdden hangisinin daha a'lem olduğu konusunda bir bilgi veya açıklama/beyyine yoksa, birisi hakkında a'lem olduğu konusunda zan/ihtimal ağır basıyorsa o taklîd edilir. Birisi hakkında a'lem olduğu ihtimal varsa o öne geçer. Aynı şekilde iki musavî a'lem arasında biri hakkında a'lem olduğu konusunda ihtimal varsa, ihtiyata uygun olan muhtemel a'lemi taklîd etmektir.

22. Mesele: Emir sahibi müctehîdde bulunması gereken sıfatlar; buluğ, akıl, iman (imamiyyeden olması), adalet, reculiyet, bir kavle göre hürriyet, mutlak müctehîd olması- mütecezzi müctehîdi taklîd caiz değil -, hayatta olması, ibtidâen ölü müctehîdi taklîd caiz değil, daha önce de geçtiği üzere ölü müctehîdi taklîde devam etmek, ancak onun a'lem olması halinde caizdir, ihtiyaten imkân dâhilinde taklîdi mümkün fâdil (daha takvalı ve âlim) varken mefdûlu (diğerine göre daha az takvalı ve âlim) taklîd caiz değildir, nesebi sahih olmalı, dünyaya dalmayan, onu talep etmeyen, bütün zamanını ona vermeyen, onu elde etmek için çaba içinde olmayan.

Haberde geçtiği üzere, “Fukahadan nefsini koruyan, dinini koruyan, hevasına muhalefet eden, Mevlasının emrine muti olanın avam tarafından taklîd edilmesi gerekir.”

23. Mesele: Adalet, vacipleri yerine getirme ve haramları terk etme melekesinden ibarettir. Adil kişi güzel yaşantısıyla bu melekeye sahip olduğu ilmen veya zannen bilinir, tanınır. Adalet sıfatı ya iki adil kişinin şahadeti ya da ilmi olarak şöhet bulmasıyla tespit edilir.

24. Mesele: Taklîd ettiği müctehîdin şartları ihlal ettiği bilirse, mukallîd onu bırakıp başkasını taklîd etmelidir.

25. Mesele: Tüm şartları kendinde taşımayan bir âlimi uzun süre taklîd eden bir kişi, aslında taklîd etmemiştir. Onun durumu cahil, kâsır ve mukassır gibidir.

26. Mesele: Meyyit olan müctehîdi taklîdi caiz görmeyen bir müctehîdi taklîd ederken bu müctehîdin ölmesi halinde, yeni taklîd ettiği müctehîd ise meyyiti taklîd üzere kalmayı caiz görüyorsa, eski müctehîdi taklîde devam eder, sadece ölü müctehîdi taklîd edebilme konusunda uymaz.

27. Mesele: Mükellefe düşen, ibadetin bütün kısımlarını, şartlarını, manilerini ve mukaddimelerini bilmesidir. İcmali olarak bilirse onun ameli eğer bütün kısımları ve şartları içeriyor ve mavanilerden uzaksa tafsili olarak bilirse de ameli sahihtir.

28. Mesele: Mükellef olanın kişinin ekseriyetle şüphe ettiği ve unutacağı konular bağlamındaki yapılması gereken hükümleri öğrenmesi vaciptir. Ama unutma ve şüphe vaki olmayacağı noktasında mutmainse, şüphe ve unutma hakkındaki ahkâmı bilmesi gerekmez.

29. Mesele: Aynı şekilde vacipler, haramlar konusunda, müstahaplar, mekruhlar ve mubahlar konusunda taklîd vaciptir. İster ibadet ve muamelat konularında ister sıradan konularda olsun her fiilin hükmünün bilinmesi vaciptir.

30. Mesele: Mükellef falan fiilin haram olmadığını bilir, ama vacip mi, mubah mı, müstahap mı yoksa mekruh mu olduğunu bilmezse (Şârî tarafından) istenilen bir fiil olması ihtimaline binaen sevap kastıyla o ameli yapması caizdir. Eğer onun vacip olmadığını bilir ama haram mı, mekruh mu veya mubah mı olduğu konusunda bilgisi yoksa istenilmeyen bir fiil olması ihtimaline binaen yapılmaması (ihtiyaten) daha iyidir.

31. Mesele: Taklîd ettiği müctehîdin görüşünün değişmesi halinde, mukallîdin taklîd ettiği müctehîdin eski görüşü üzerine kalması caiz değildir.

32. Mesele: Müctehîd önceki fetvasından tevekkuf ve tereddüde dönerse, mukallîdin üzerine düşen ya ihtiyat etmesi ya da bu müctehîdden sonra a'lem olan bir müctehîde dönmesidir, bunu yapması vaciptir.

33. Mesele: İki müctehîd ilimde müsavî olursa, mukallidin onlar arasından dilediğini taklîd etmesi caizdir. Meselelerde teb'iz (bazı konularda birisini, bazılarında diğerini taklîd etmesi) caizdir. Biri diğerine göre adalet, vera' veya benzer konularda daha ileri ise ihtiyata uygun olan onu taklîd etmesidir.

34. Mesele: A'leme ulaşana kadar, a'leme dönmeyi haram bilen müctehîdi taklîd ederken, taklîd ettiği müctehîdden daha a'lem bir müctehîdi bulursa yeni müctehîde dönmeye ihtiyata uygun olandır. İlk taklîd ettiği müctehîd bunu caiz görmese bile.

35. Mesele: Mukallîd bir şahsı taklîd eder onun Zeyd olduğunu hayal eder ama daha sonra Amr'ı taklîd ettiğini anlarsa, eğer ikisi fazilette müsavi olur herhangi biri için bir takyid yoksa taklîdi caizdir. Eğer değilse bu konuda sıkıntı/müşkil vardır.

36. Mesele: Müctehîdin fetvası şu yollardan biriyle bilinebilir:

(1) Ondan direk dinlemekle

(2) İki adil kişinin haber vermesiyle

(3) Biri adil kişi, diğeri adil olmasa bile muvassak olup sözü tatmin derecesinde ise

(4) Yazdığı risaleye ulaşmakla, risalenin hatadan emin olması gerekir.

37. Mesele: Taklîd ettiği kişinin fetva verme ehliyetinin olmadığını anlarsa, onu bırakıp başka birini taklîd etmesi gerekir. Onun daha önceki ameli cehaletinden taklîd etmeyen kişinin ameli gibidir. Aynı şekilde a'lem olmayan kişiyi taklîd eden kişiye de, onu bırakıp a'lemi taklîde dönmeye başlaması ihtiyatın gereğidir. A'lem olanı taklîd eder, ama ondan sonra başkasının a'lem olduğunu anlarsa ona dönmeye vaciptir.

38. Mesele: Eğer a'lem olanlar sadece iki kişi ise, hangisinin daha a'lem olduğu konusunda bir tayin söz konusu değilse, söylenen iki fetva arasında ihtiyat imkânı varsa ihtiyata uygun olanı tercih etmek gerekir. Ama değilse kişi ikisi arasında muhayyerdir.

39. Mesele: Eğer müctehîdin öldüğü, görüşünün değiştiği, ya da taklîd edilme şartını yitirdiği konusunda şüphe olursa kendisi için belli olan hal üzere kalması caizdir.

40. Mesele: Mukallîd eğer süresini bilmediği kadar ibadetini uzun zaman taklîdsiz yaptığını öğrenirse, eğer nasıl yaptığını hatırlıyorsa, vakaya veya taklîd edeceği âlimin görüşüne uygunsa sıkıntı yoktur. Ama uygun değilse ihtiyata karşılık

beraatı tercih ettiğini bildiği meselelerde kaza gerekir. Eğer bu konuda ne kadar olduğunu bilmiyorsa yakîn miktarınca kaza etmeyle yetinir.

41. Mesele: Eğer önceki amellerinin bir müctehîdi taklîd ederek yaptığını bilir ama bu taklîdinin sahih olup ya da olmadığını bilmezse, sahih olduğunu karar kılar.

42. Mesele: Mukallîd bir müctehîdi taklîd eder, ama onun tüm şartları taşıyan bir müctehîd olup olmadığı konusunda şüphede ise, ona düşen bunu araştırmaktır.

43. Mesele: Fetva ehli olmayanın fetva vermesi haramdır. Aynı şekilde kaza ehliyetine sahip olmayanın bir davada insanlar arasında kadılık etmesi/hüküm vermesi haramdır. Onun verdiği hüküm geçersizdir. Meselelerin ona götürülmesi ve onun yanında şahitlik edilmesi caiz değildir. Aynı şekilde onun hükmüyle alınan mal haramdır velev ki alan kişi haklı olsa bile. Ancak sadece kendi hakkını almak için davanın ona götürülmesi durumu hariç.

44. Mesele: Müftî ve kâdının adil olması vaciptir. Adil sıfatları iki adil şahitle sabit olur. Veya kendisinde adalet melekesinin var olduğu bilgisine veya itminanına kaynaklık yapacak muaşeretle (kendisiyle insani ilişkilerinin güçlü olması) veya bilgiye kaynaklık yapacak derecede şöhretle bilinir.

45. Mesele: Mukallîd, buluğa erişmesi itibariyle yaptığı amellerin sahih mi değil mi diye şüphe ederse, önceki amellerinin sahihliğine hükmeder. Gelecekle alakalı ise yapacağı amelleri sorup fiilen tashih etmesi gerekir.

46. Mesele: Avam için bir meselede a'lem olan birini taklîd vaciptir. A'lem olanı taklîdi vacip gören veya görmeyen bir müctehîdi taklîd ediyorsa da bu durumda, a'lem dışında başkasını taklîd caiz değil; velev ki a'lem müctehîd a'lem müctehîdi taklîdi vacip görmüyorsa dahi, bu konuda ona uymada şüphe vardır. Kesin olan avamın fer'î ameli konularda a'lem olanı taklîd etmesidir.

47. Mesele: İki müctehîdden biri ibadetlerde diğeri muamelatta a'lem ise bu durumda ihtiyata uygun ola teb'izdir. Aynı şekilde biri ibadetin bir konusunda diğeri başka konuda a'lem ise yine teb'iz gerekir.

48. Mesele: Biri, müctehîdin fetvasını yanlış aktarmışsa, onun doğrusunu bildirmesi vaciptir. Aynı şekilde müctehîd kendi fetvasını yanlış aktarmışsa onun da bunu düzeltmesi vaciptir.

49. Mesele: Namaz esnasında bir meselenin hükmünü bilmediğinde, namazdan sonra onun hükmünü sorma niyetiyle o anda bir tarafı tercih edip amel ederse, kıldığı namaz vakaya uygun değilse iadesi gerekir. Vakaya uygunsa iade gerekmez.

50. Mesele: Avamın müctehîdi ve a'lemi araştırırken amellerini ihtiyata uygun yapması vaciptir.

51. Mesele: Bir müctehîd tarafından vakıf ve emval-i kassir (rüşte ermeyenin malı) üzerine tasarruf etmekle izinli ve vekil kılınmış kişinin, müctehîdin ölümü üzerine bu görevlendirmeleri düşer. Ancak yeni ölen müctehîdden önce yetkili kılınmışsa devam eder. Aynı şekilde vakfa mütevellî kılınmış veya kassır üzerine kayyum olarak atanan kişinin de mütevelliliği ve kayyumluğu düşmez.

52. Mesele: Yukarıdaki meselede ölü müctehîdi taklîd üzere devam edip yaşayan müctehîdi taklîd etmezse, sanki taklîdiz amel etmiş gibidir.

53. Mesele: Mukallîdin taklîd ettiği müctehîd herhangi bir amelin bir kere yapılmasını yeterli görüyorsa, örneğin (namazda kıraatin sünnet olduğu son iki rekatin kıraatinde) tesbihat-ı erbaayı (sübhânellah, elhemdülillah, Allahu ekber, lâ ilâhe illellah) bir kere söylemeyi veya teyemmümde bir darbı yeterli görüyorsa; bu müctehîdin ölmesi halinde, yeni taklîd ettiği müctehîd tesbihatta ve teyemmümde tekrarı vacip görüyorsa önceki amellerin iadesi gerekmez. Aynı şekilde bir akit veya ika' (tek taraflı tasarruflar) yapmışsa önce taklîd ettiği müctehîdin görüşünde sıhhatli kabul edilmişse ve taklîd ettiği müctehîd ölmüşse, yeni taklîd ettiği müctehîd batıl kabul ederse yine de yaptıkları sahih kabul edilir. Önceki müctehîdin ölümüyle birlikte artık yeni müctehîdin fetvasıyla amel etmesi gerekir. Ama yeni taklîd ettiği kişi necis bir şeyin bir kere yıkama ile temizleneceğine kanaat getirir ve sonra ölürse, yeni taklid ettiği bunu necis görürse, namazı ve önceki amellerinin sıhhatine hükmedilir. Daha önce gerçekleşmiş bitmiş şeylerde bu böyledir. Ama aynı durumlar hala devam ediyorsa temizliğine hükmedilmez. Aynı şekilde hüliyy (süs eyayası) ve hürmeti meselesinde olduğu gibi. Bir müctehîd bıçaksız hayvanın kesilmesini caiz görür hayvan onun ictihâdı üzere kesilir ama bu fetvayı veren müctehîd ölürse; yeni taklîd ettiği bunu haram görürse, önceden satılmış veya yenilmişse yapılan satış ve yenilmesi sıhhatli kabul edilir. Ama kesilecek hayvan mevcutsa onun satımı ve yenilmesi caiz olmaz.

54. Mesele: Başkasının bir işine vekil kılınan kişi, akit, ikâ', humusun verilmesi, zekât, kefâret veya buna benzer işlemlerde eğer müvekkilin taklîd ettiği ile kendi taklîd ettiği bir konuda ihtilaf ediyorsa müvekkilin müctehîdine göre amel etmesi gerekir. Vasi de bu örneklerde geçtiği üzere ölünün namaz kazasının başkası tarafından ücretle kılınmasına cevaz vermişse bu konuda ölü müctehîd taklîd edilir.

55. Mesele: Satıcı mu'âtâtı (sözsüz satış) veya Farsçayla akdi gerçekleştirmeyi caiz gören birini taklîd eder ama müşterinin taklîd ettiği ise bunları batıl görüyorsa, bu

satış satıcı açısından da caiz olmaz. Çünkü ikisi tarafından da bu akit mütekavvimdir. İkisi tarafından da sahih olması gerekir. Aynı şekilde tüm akitlerde de birinin mezhebi sahih görür diğerinin batıl görürse bu caiz olmaz.

56. Mesele: Bir sorunun halli için hâkimin tayin edilmesi iddia sahibine (davacıya) aittir. Eğer aleyhine iddia edilen (davalı) kişinin seçtiği hâkim a'lemse ve sorunun ona götürülmesi mümkünse, sorunun ona götürülmesi ihtiyati vacib gereğidir.

57. Mesele: Şartlara haiz genel hâkimin verdiği hüküm nakz olunmaz. Bu başka müctehîd tarafından da olsa farketmez. Ama hatalı olduğu beyanla ispatlanırsa bu başka.

58. Mesele: Başkasına bir müctehîdin fetvasını naklettikten sonra, bu fetvasının değişmesi halinde birincisi ihtiyata uygunsa müctehîdin ikinci fetvasını ilan etmesi vacip değildir. Fetvayı nakletmekte hata ettiğini anlarsa onu ilan etmesi/bildirmesi vaciptir.

59. Mesele: Müctehîdin fetvasını nakleden iki kişi aynı fetvayı farklı nakletmişlerse ikisi de sakıt olur, keza iki delil çatışır aynı şekilde sakıt olur. Taarruz eden iki nakilden biri işitme yoluyla diğeri şifahen aktarılıyorsa işitmeye dayanan öne alınır. Aynı şekilde hem risalede hem de işitmeye dayanan öne alınır. Nakledilen ile risalede yazılan çatışır, hatadan daha uzak olan risalede yazılan görüş öne alınır.

60. Mesele: Hükümü bilinmeyen bir mesele sorulur, hazırda hükümü bilinmiyorsa eğer mesele ehline soru sorana kadara tehir edilebiliyorsa bu yapılır. İhtiyat imkânı varsa ihtiyat edilir. Ona göre amel edilir.

İmkân yoksa başka a'lem müctehîd varsa onun görüşüne göre amel edilir. Böyle bir müctehîd yoksa ve risalesi de yoksa âlimler arasındaki meşhur görüş, eğer şu görüştür diye biliniyorsa onunla amel eder. Meşhur görüşle amel eder, ama daha sonra kendi taklîd ettiği müctehîdin görüşüne muhalif olduğunu anlarsa ona kaza ve iade gerekir. Eğer meşhur görüşün tam ne olduğunu bilemezse evsek olan ölü müctehîdin görüşüyle amel etmesidir. Buna da imkân yoksa kendi zannıyla amel eder. İki görüş arasında galip zan biri üzerinde yoğunlaşıyorsa, takdirle amel eder. Müctehidin görüşünü öğrendiğinde, ameli ile müctehidin görüşü muhalif olursa mukallide iade ve kaza gerekir.

61. Mesele: Bir müctehîdi taklîd eder o ölürse, başkasını taklîd eder, o da ölürse, hangisi ölü müctehîdi taklîd üzere kalmayı vacip veya caiz görüyorsa onu taklîd eder. Birinci olarak taklîd ettiği ölmüş müctehîdi mi yoksa ikinci olarak taklîd ettiği ölmüş müctehîdi mi taklîd etmesi gerekir? Açık olan ikinci ölmüş müctehîdin görüşü üzerine kalmasıdır. İhtiyata uygun olan, ihtiyatlara uymasındır.

62. Mesele: Taklîd, müctehîdin risalesini ulaşıp onunla amel etmekle gerçekleşir, bu yeterlidir. Eğer onda olanı bilmez ve amel edemezse, müctehîdi ölmüşse onun görüşü üzere kalabilir. İhtiyata uygun olan- bilinmeksizin, amel edilmeksizin, bildikten sonra da olsa- ölenin görüşü üzerine kalmamaksa, diri olan müctehîdi taklîde döner. Mutlak olarak ölenin görüşü üzere kalmamak bilindikten ve amel ettikten sonra bile olsa ihtiyata daha uygun olanla amel daha hüsündür.

63. Mesele: A'lem olanın ihtiyata uygun görüşleri, eğer bir konuda fetvası yoksa mukallîd onunla amel etme veya başka bir a'leme dönmekte muhayyerdir.

64. Mesele: Söz konusu ihtiyat risalede istihbabi olup fetvadan önce veya sonra olsa ya da vücûbi olup onunla ilgili bir fetva yoksa bu mutlak ihtiyat olarak adlandırılır. Bu durumda mukallîd onunla amel etme veya başka bir müctehîdin görüşüne rücu etme arasında muhayyerdir. Ama birinci kısımdansa onunla amel etmesi vacip değildir. Başkasına rücu caiz değil. Fetvayla amel etme ve zorunluluk arasında muhayyerdir.

65. Mesele: İlimde müsavi iki müctehîd bulunursa, mukallîd dilediğini taklîd edebilir. Aynı şekilde bir meselenin hükmünde bazı kısımlarda birisini bazısında da birisini taklîd edebilir. Hatta bir müctehîd celse-i istirâheyi (ikinci secdeden sonra kıyama kalkmadan önce oturma halinde biraz durup ondan sora kalkmayı) vacip görür ve tesbihat-ı erbaayı üçer defa okumayı müstehab görür ama diğerinin görüşü bunun aksi ise mukallîd, birincide istihbâb-ı teslisi, ikincisinde de ise istihbâb-ı celseyi taklîd ederse caizdir.

66. Mesele: İhtiyatın unsurlarını tespit avam için zordur. Tam muttali olmak gerekir. Bununla birlikte iki ihtiyat taarruz ettiğinde birini tercih etmesi gerekir. İhtiyat etmeden şüpheye yönelmemek gerekir. Bu konuda ihtiyat, ihtiyatı terk etmektir. Örneğin büyük necaseti temizlemekte kullanılan suyu abdest alırken terk etmek ahvet olandır. Eğer su çok sınırlı ise onunla abdest almak ahvet olandır. Bu vaciptir, ihtiyata bina etme terki istihbabidir/iyi olandır. İhtiyata uygun olan onunla abdest almak ve teyemmüm etmektir. Ayna şekilde zikri erbaanın üçlenmesi ihtiyata uygun olandır. Ancak vakit dar ve tesbihatın üçlenmesi gerekiyor, bu durumda namaz vakti geçecekse ihtiyata uygun olan bu ihtiyatı terk etmektir veya terki gerekir. Aynı şekilde kireçle teyemmüm etmemek ihtiyata uygundur. Eğer onun dışında başka bir şey yoksa onunla teyemmüm ihtiyata uygun olandır. Yanında çamur varsa ikisini cem etmesi aynı şekilde ihtiyata uygun olandır.

67. Mesele: Taklîdin konusu ameli fer'î konulardır. Usulü'd-dîn ve usulü'l-fıkh meselelerinde taklîd olmaz. Aynı şekilde istinbâtın mukaddimelerinden olan sarf ve nahiv vb. konularda, örfi, luğavi ve sarf meseleleriyle ilgili istinbâtlarda taklîd olmaz. Örneğin mukallîd bir suyun sirke mi yoksa hamr (içki) mı olduğu konusunda şüphe ederse, müctehîd o haramdır derse, onu taklîdi caiz değildir. Evet, onun sözü makbuldür, çünkü adil muhbirdir. Adil avamın ihbarı da aynı şekilde makbuldür. Ama namaz, oruç gibi şeri istinbâtlar ve bu gibi konularda ameli ahkâmda olduğu gibi taklîd caridir.

68. Mesele: Her hangi bir müctehide rücuun caiz olduğu konularda a'lemiyete itibar edilmez. Ama yetimlerin, meccanin ve evkafla alakalı velayetlerde eğer mütevellisi yoksa, aynı şekilde miras malın vasisi yoksa bu tür konularda a'lemiyete itibar edilmez. Evet, kâdılıkta ahvet olan bu beldede en iyi bilen veya o beldeyi en iyi bilen başka beldedeki bir kâdıya konunun götürülmesidir.

69. Mesele: Müctehîdin görüşünün değişmesi halinde mukallîdlere bunu bildirmesi gerekir mi? Bu konunun tafsili şudur: Önceki görüşü ihtiyata uygunsu doğru olan bildirmemesidir. Eğer ihtiyata muhalif ise ihtiyata uygun olan, onu bildirmektir. Bilakis kuvvetten hali değildir.

70. Mesele: Hükmü şüpheli olan konuda mukallîdin asaletü'l-berâe ve asâletü't-tahâre kaidelerini veya istishab kuralını işletmesi caiz değildir. Ama mevzii konularda delilini tespitte müctehidini taklîd ederse bu kaide ve kuralları icra etmesi caizdir. Örneğin haram yolla cünüp olanın teri de aynı şekilde necis midir yoksa değil midir? Taklîd ettiği müctehîd bu konularda icrayı caiz görüyorsa onun da bu konuda aslu't-tahareyi icra etmesi caizdir.

71. Mesele: Adil olmayan müctehîd veya bu konuda durumu meçhul olan müctehîd, fetvasına güven olsa bile taklîdi caiz değildir. Ancak müctehîdin kendisinin, kendi fetvasıyla emeli muteberdir. Aynı şekilde böyle bir müctehîdin umuru ammeden olan velayet-i evkâf, vesâya, emvali'l-kassir (rüşte ermeyenin malı) ve gayb konusunda hükmü ve tasarrufu geçerli olmaz.

72. Mesele: Aynı şekilde müctehîdin fetvası konusunda şüphe varsa, onunla amel konusunda yeterli değildir. Şifahen onun sözünün zahirinden anlaşılabilirse yeterli olur. Veya onun risalesindeki lafızlardan anlaşılabilirse yine amel için kâfidir. Netice olarak zan delil olamaz. Ya müctehîdin elfazının zahirinden elde edilmesi ya da ondan nakleden birinin olması halinde ancak onun fetvasıyla amel edilebilir.